

Bijdrage tot de geschiedenis der dijkpligtigheid in Friesland, inzonderheid met betrekking tot Oostergoo

<https://hdl.handle.net/1874/273828>

Y 4

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS
DER
DIJKPLIGTIGHEID IN FRIESLAND,

inzonderheid met betrekking tot Oostergoo.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT,

NA MACTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

DR. J. J. VAN OOSTERZEE,

GEWOON HOOGLEERAAR IN DE GODGELEERDHEID,

MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAAT

EN

VOLGENS BESLUIT DER REGTSGELEERDE FACULTEIT,

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in het Romeinsch en Hedendaagsch Regt,

AAN DE HOOGESCHOOL TE UTRECHT,

TE VERDEDIGEN

OP MAANDAG DEN 15 JUNIJ 1868, DES NAMIDDAGS TEN 3 URE.

DOOR

JAN KLAASESZ DE BOER,

GEBOREN TE HOLWERD (FRIESLAND).

UTRECHT,

J. G. VAN TERVEEN EN ZOON.

1868.

AAN MIJNE OUDERS.

Het tegenwoordige kennen wij zoo onvolledig, het voorledene is met draden aan het tegenwoordige gehecht, die, als wij terugzien, voor ons oog hoe langer hoe dunner en eindelijk bijkans geheel onzichtbaar worden.

JHR. DE HAAN HETTEMA EN POSTHUMUS.

HOOFDSTUK I.

Algemeene beschouwingen.

§ 1. *Vroegere toestand van Friesland.*

Wanneer wij de verschillende kaarten van vroegere en latere tijden van Friesland inzien, dan merken wij hierin aanmerkelijke verschillen op, zoowel wat betreft de grootte, als den vorm van dit land.

Het aloude Friesland bestond bij den aanvang onzer tijdrekening uit de provincien Friesland, Groningen, Drenthe, een deel van Overijssel en Noord-Holland. Het grensde ten Oosten aan de Eems, ten Zuiden aan den Katwijkschen

Rijnarm en ten Westen en Noorden aan de Noordzee.

In de 3de en 4de eeuw nam de omvang van Friesland nog toe. Het breidde zijne grenzen uit, zuidwaarts-tot over den Rijn en de Maas tot het Sincfal, eene zeeboezem in West-Vlaanderen, oostwaarts over de Eems tot de Wezer. Dit is de grootste uitgestrektheid die Friesland ooit heeft gehad. Naderhand werd het onder de opvolgers van Karel den Groote tegelijk met het geheele Rijk verdeeld. De graven en Leenmannen, die er over werden aangesteld, zochten onafhankelijk te worden en hunne magt te vergrooten.

Hierdoor kwam het, dat het westelijk gedeelte, tusschen het Sincfal en de Reker, als eene eigene en erfelijke bezitting werd beschouwd.

De Friezen, die meer noordwaarts woonden, zochten den naam van Frije Friezen te behouden. Daarom sloten zeven landen een verdedigingsverbond.

Dit verbond staat bekend onder den naam van „de staat der zeven Vrije Friesche Zeelanden.” Het bestond uit de navolgende streken:

- 1°. West-Friesland over de zee.

- 2°. Westergoo, Stavoren, Gaasterland en Do-
niawerstal of ongeveer de westelijke helft
van het tegenwoordige Friesland.
- 3°. Oostergoo met Opsterland, Utingeradeel,
Haskerland en Aengwirden.
- 4°. Schoterland, Lemsterland en de Stellingwer-
ven, het noordelijk gedeelte van Overijssel
en Drenthe.
- 5°. Groningen en Ommelanden.
- 6°. en 7°. Oost-Friesland, de landen tusschen
de Eems en de Wezer.

Jaarlijks vergaderden de afgevaardigden uit de Zeven Zeelanden bij den Upstalboom om de algemeene belangen te behartigen. Hier werden ook nieuwe wetten gemaakt of de bestaande verbeterd, zooals wij kunnen zien uit de oude Friesche wetten ¹⁾. Daar lezen wij „Theth forme: Theth hia gader kome, enes a iera, to Upsteles bame, a tyesdey anda there pinxstera wika, and ma there ratte alle tha riucht, ther Fresa halde skolde. Ief aeng mon eng bethera wiste, theth ma thet littera lette and ma thcth bethere helde.”

„De Friczen moeten eens in 't jaar te zamen

¹⁾ DE HAAN HETTEMA Oude Friesche wetten deel I bl. 245.

komen bij den Upstalboom, des Dingsdags in de Pinksterweek, en daar beraadslagen over het regt, hetwelk de Friezen zal binden. Als iemand iets beters weet, dat men dan het slechtere nalate en het betere er voor houde."

Niet lang echter bestond het bondgenootschap in die kracht, waardoor het bij de naburen ontzag verwekte, en binnenlands orde en regt handhaafde.

Toen sommige edelen zich boven andere zochten te verheffen, het eene Zeeland over het andere wilde heerschen, werd de band, die de onderscheiden leden verbond, langzamerhand slapper en eindelijk geheel verbroken. Het eene Zeeland na het andere viel van het verbond af, zoodat de eenmaal zoo krachtige en uitgebreide Friesche vrijstaat werd gesloopt. Nadat West-Friesland gebracht was onder de heerschappij der Graven van Holland, Oost-Friesland onder die der bisschoppen van Bremen en Munster, en Overijssel, Drenthe en Groningen onder die des bisschops van Utrecht, bleef alleen dat gedeelte van het eenmaal zoo uitgebreide Friesland over, hetwelk nog tegenwoordig den naam van Friesland draagt; ten Westen begrensd door den

Vliestroom, ten Oosten door de Laauwers, ten Zuiden door Overijssel en Drenthe, en ten Noorden door de Noordzee, terwijl het doorsneden is door het Boorndiep of de Middelsee, welke het scheidt in Oostergoo en Westergoo. Wij zullen ons ook alleen bepalen tot dit Friesland.

Hebben wij gezien dat Friesland in verschillende tijdperken veranderd is in zijnen omvang, niet minder is dit het geval wat betreft zijnen vorm. Waar men vroeger schepen zag zeilen, ziet men nu den landman zijnen akker beploegen en bezaaijen.

Steden en dorpen, die voorheen geheel door land waren omringd, vindt men nu aan zee gelegen en omgekeerd. Land werd in water, en water in land herschepen.

Wij zien, waar nu de Zuiderzee bestaat, niets dan een meer, Flevo genaamd, en overigens land, doorsneden met de rivieren de IJssel en den Vliestroom.

Het meer Flevo was waarschijnlijk gelegen waar nu de zuidelijke kom der Zuiderzee bestaat ¹⁾. Wanneer de Zuiderzee ontstaan is,

¹⁾ Dr. OTTEMA De Frije Fries. Deel IV. Redevoering over het ontstaan der Zuiderzee.

valt niet met zekerheid te bepalen. Door zware overstromingen in de jaren 350, 533, 695, 733 werd dit reeds voorbereid. De geschiedschrijvers maken alleen melding van die groote overstromingen, zonder over verlies van grond te spreken, zoodat men niet kan aannemen, dat de Zuiderzee reeds toen ontstaan is, maar wel, dat haar wording, door afspoeling en afkabbeling van het land, is voorbereid.

Het jaar 1170 kan men met zekerheid als het voornaamste tijdstip van het ontstaan der Zuiderzee aannemen. In dit jaar werd het zeewater tot zulk een ontzaglijke hoogte over de landen gedreven, dat er huizen, dorpen en duizenden menschen bij verloren gingen. Landen, door eene geringe opening vroeger van elkander gescheiden, werden, door het geweld van het water, van elkander gescheurd. Friesland werd het meest door dezen storm geteisterd, vooral de landen om Stavoren gelegen. Het land tusschen Texel, Medemblik en Stavoren werd toen door het water weggenomen. Texel en Wieringen zijn van dezen tijd af eilanden geweest.

Volgens de chronijk van Andreas Cornelius

Stauriensis, was het in 't jaar 1222 nog geheel land, van 't Vlic tot aan de Zuiderzee. Hierin kwam verandering door den vloed van 1237, waarbij veel grond, vooral ten zuidwesten van Vlieland, verloren ging.

Dertien jaren later, werd er weêr veel land weggeslagen. Het was vooral het land van Stavoren tot Harlingen. De hier gelegen plaatsen werden voortaan zeeplaatsen.

Tot 't jaar 1395 bleef het land tusschen Medemblik en Stavoren nog bewaard. Toen moest het echter ook voor het geweld der stormen bezwijken. Het langst bleef de noordelijkste streek bestaan, het land tusschen Terschelling, Ameland en het vaste land. Volgens de Friesche chronijk toch, kon men nog in 1410 met een rafter van Harlingen op Terschelling en van Holwerd op 't Ameland gaan. Zoo is langzamerhand, nadat het eene stuk land na het andere is weggescheurd, de Zuiderzee ontstaan.

Moest Friesland aan den eenen kant zooveel land verliezen, aan den anderen kant zag men daarentegen ook water in land veranderen. Wij bedoelen de verlanding van de Middellzee. Deze zee was de grensscheiding van Ooster- en Wes-

tergoo. Zij ontlastte zich vroeger met 2 takken, eene Westelijke in den Vliestroom, en eene Oostelijke langs de Wadden naar de Oostzijde van Ameland, waarschijnlijk het Pinkegat. Want toen ter tijde waren Ameland en Terschelling nog niet van elkander gescheiden, volgens getuigenis van Ocko van Scharl. Deze schrijft, dat die beide eilanden in 683 van elkander gescheiden zijn, en dat toen ook de Middellzee haar water hierdoor heeft ontlast.

Wanneer die verlanding der Middellzee begonnen is, weet men niet. Dit ging in 't begin zoo langzaam, dat het bijna niet werd opgemerkt. Het eerst is het zuidelijke gedeelte van deze zee digtgeslijkt en dit schijnt al zeer vroeg begonnen te zijn. Want reeds in de 13de eeuw was dit gedeelte in vruchtbaar land herschapen, en het overige in de 14de eeuw ¹⁾. Het tegenwoordige Bildt, het uiterste gedeelte van de Middellzee, was digtgeslijkt in 1398, daar het toen geschonken is door Graaf Albrecht van Beijeren aan Aarnt van Egmond ²⁾. In de 15de eeuw is het geheele

¹⁾ BOUWER en EEKHOFF, Nasporingen over de Middellzee. bl. 61 en vlg.

²⁾ Charterboek I 284.

werk voleindigd, en men kan geene andere sporen van de Middellzee meer zien dan de dijken, die in vroegere tijden er om gelegd waren. Hierop komen wij nader terug.

Dit zijn de voornaamste veranderingen in Friesland tot stand gekomen. Het behoeft niet gezegd te worden, hoe Friesland altijd met dien vreeselijken vijand, de zee, heeft te strijden gehad. Laten wij nu nagaan, hoe onze voorouders zich tegen dezen vijand hebben verweerd.

§ II. *Wanneer zijn de dijken ontstaan?*

In den beginne hebben onze voorouders zich tegen het water beschermd door het opwerpen van terpen.

De terpen (wierden, volgens Dr. Staring) in Friesland bestaan geheel en al, en tot op zekere diepte onder den grond, uit door de bewoners te zamen gebragte voorwerpen, waarvan de laagstliggende, volgens de oudheidkenners, behooren tot de eerste eeuwen der christelijke jaartelling.

De groote massa, waaruit zij zamengesteld zijn, schijnt, vooral ten aanzien der onderste

lagen, uit zamengehoopte moerasplanten en mest van huisdieren te bestaan, dus juist uit datgene, wat men veronderstellen kan, dat voor deze herdersvolken het eerst bij de hand lag. Deze terpen schijnen op een grond te rusten, die omtrent gelijke hoogte heeft met de tegenwoordige ebbe, en daaruit mag men afleiden dat men begonnen is ze aan te leggen op landen, die bij ebbe droog lagen, ten einde bij den vloed tot wijkplaatsen te dienen voor de herders en voor hun vee ¹⁾.

Niet alleen verstrekten deze terpen tot toevlugtsoorden bij opkomende vloedden, maar ook (en dit zal wel het meest het geval geweest zijn) tot voortdurende woonplaatsen.

Dit getuigen nog de vele dorpen, die op terpen gebouwd zijn. Ook het woord dorp schijnt hiervan zijn oorsprong te hebben.

Wanneer deze terpen voor 't eerst gemaakt zijn, valt niet met zekerheid te zeggen. Ten tijde der Romeinen hebben ze reeds bestaan,

¹⁾ Dr. W. C. H. STARING, Voormaals en Thans bl. 121. Haarlem Kruseman 1858. Dr. Staring vergist zich, als hij hier alleen spreekt van wierden. Wij gelooven, dat wierden eerst veel later zijn gemaakt, en ook veel kleiner waren, dan de hier beschrevene.

daar er melding van wordt gemaakt door Plinius ¹⁾ en Tacitus ²⁾. Zeer waarschijnlijk is het, dat ze reeds gemaakt zijn, zoodra deze streken bevolkt zijn, daar geen menschen konden blijven bestaan in zulke lage en moerassige streken, zonder hooger gelegene toevlugtsoorden te hebben, waar zij zich zelven, hun vee en hunne goederen konden bergen.

Naast de terpen bestonden er ook nog wierden. Deze waren veel kleiner dan de terpen, en waren gewoonlijk gelegen bij hornlegers. Dit woord *hornleger* is de naam van het bebouwde en bewoonde gedeelte van een erf, hetwelk gewoonlijk iets hooger gelegen was, dan de omliggende landen. Des daags werden de beesten, het *hoornvee*, in die omliggende landen gelaten en dan 's avonds weer naar hun leger gebracht. Dus leger van het hoornvee, bij verkorting *Hornleger*.

Deze wierden zijn ook van veel latere dagteekening dan de terpen. Zij toch waren alleen gelegen bij hornlegers, en deze zullen er niet in die lage landen geweest zijn, voordat er zeedij-

¹⁾ PLINIUS, Hist. nat. lib. 16.

²⁾ TACITUS, Ann. lib. I Cap. 70.

ken waren, dus waarschijnlijk in de 8ste en 9de eeuw.

Zij dienden alleen, bij onverwachts opkomende vloed en doorbraken der dijken, tot schuilplaats voor menschen. Zij waren te klein, om hunne goederen en hun vee er op te bergen. Vroeger schijnt bijna op ieder erf zulk een wier geweest te zijn. In den laatsten tijd zijn ze meest allen weggegraven, en slechts zelden worden ze meer gevonden. Zoo kan men er tegenwoordig nog een zien op eene Zathe, gelegen tusschen Holwerd en Blija, genaamd Tania State, tegenwoordig bewoond door Lieuwe Hessels Hesseling.

De terpen waren echter geheel onvoldoende om zich tegen het water te beschermen. Zij mogen goed geweest zijn tot berging van menschen, vee en goederen, het water konden zij toch door middel dezer terpen van hunne landerijen niet afweren. Telkens werden deze landerijen, vooral toen de duinketen verbroken was, en de zcegaten verbreed werden, door het zilte nat overstroomd, waardoor ieder jaar de oogst werd bedorven. Betere waterkeeringen moesten er dus gezocht worden, en deze vond men in de dijken. Moeijelijk echter is de vraag te beant-

woorden, wanneer de eerste dijken gelegd zijn.

Kon men met eenige zekerheid zeggen, dat hier te lande terpen waren, zoodra dit land bevolkt is, niet hetzelfde geldt van de dijken. En moeilijker wordt de vraag, wanneer wij de verschillende schrijvers over dit onderwerp raadplegen. Hunne gevoelens loopen zoozeer uiteen omtrent den tijd, wanneer men begonnen zal zijn, zich door middel van dijken tegen het water te beschermen, dat zij eene tijdruimte van vele eeuwen tusschen zich hebben. Volgens sommigen¹⁾, hebben de Cimbren hier te lande reeds dijken aangelegd. Het verhaal van Ephorus en Clitarchus, dat zij de wapenen tegen de zee opgevat hebben, moet in figuurlijken zin opgenomen worden, als doelende op het opwerpen van dijken.

Van Wijn bewoert verder dat ook de Romeinen hier dijken hebben aangelegd, doch dat dit meest zomerdijken zijn geweest²⁾.

Ook volgens anderen³⁾ zijn de dijken het

¹⁾ H. VAN WIJN, *Dissertatio historico juridica inauguralis quaedam circa jus aggerum.*

²⁾ VAN WIJN, pag. 14.

³⁾ F. SJOERDS, *Alg. Besch. van Oud- en Nieuw-Frisland*, Dl. I St. I. bl. 102.

eerst door de Romeinen gemaakt, hetwelk bevestigd wordt, wanneer wij Tacitus inzien. Deze toch zegt ¹⁾ dat Paulinus Pompejus, overste in Nederland onder Nero, om den soldaat niet ledig te houden, opgemaakt heeft den dijk van Drusus over drieenzestig jaren, tot bedwang van den Rijn begonnen. Het is waar dat de Romeinen hier dijken hebben aangelegd, echter niet die welke wij bedoelen; geene zeedijken, maar rivierdijken. Hierdoor wordt ook volstrekt niet bewezen, wat sommigen beweren, dat de Romeinen de leermeesters van onze voorouders in het maken van dijken geweest zijn. Teregt zegt de schrijver van den tegenwoordigen staat van Friesland ²⁾: „Alles wat er met zekerheid uit blijkt, is, dat de Romeinen, zich hier te lande bevindende, cenige dijken hebben aangelegd; maar wie weet of zij hierin niet het voorbeeld der Landzaten gevolgd zijn.”

Nog anderen ³⁾ beweren dat de dijken 't eerst gelegd zijn onder de regering van koning Adgillus I, omtrent het jaar 640. Men zegt, dat

¹⁾ TACITUS Ann. XIII. cap. 53.

²⁾ Tegenw. Staat van Friesland dl. I p. 39.

³⁾ SOET, Op- en Nedergang van Stavoren, Boek III bl. 80.

deze zijne onderdanen geleerd heeft om op de gevaarlijkste plaatsen hoogten aan te leggen, en dat deze naderhand met elkander vereenigd zijn, waardoor ze in dijken veranderden. Het kan waar zijn, maar niets geeft grond tot dit gevoelen, daar de oudste en geloofwaardigste schrijvers, Oeko van Scharl en Winsemius, hieromtrent niets berigten, maar slechts spreken van 't opwerpen van terpen.

Picardt ¹⁾ laat het tegenwoordige Friesland bedijken door „Gottische Vriezen.” De Gottische Vriezen moeten volgens hem 't eerst in Drenthe gewoond hebben, „totdat men met Dycken en Dammen de laege waterige Landen zal gewapent hebben tegen den aenstoot der Zee, om daerin sich als dan ruymmer uyt te breyden.” Deze bedijking is dan reeds voorgevallen vóór de bekende strooptogten der Noormannen, dus reeds in de 5de eeuw, daar de strooptogten der voormelde volkeren in den aanvang der 6de eeuw zijn begonnen ²⁾.

Volgens sommigen bestonden er vóór 1200

¹⁾ Korte Beschrijvinge van eenige Vergetene en Verborgene Antiquiteiten der Provincien en Landen gelegen tusschen de Noordzee, de IJssel, Emse en Lippe, 2de druk, Gron. 1731, bl. 21.

²⁾ EEKHOF, Bekn. Gesch. van Friesland pag. 45.

wel dijken, maar dit waren slechts zomerdijken of kaden, en deze zijn er dan geweest van Karel den Grooten af, of zelfs nog vroeger. Zeer onwaarschijnlijk is het evenwel, dat onze voorouders, gedurende 4 eeuwen, in de wintermaanden altijd aan 't geweld der vloedcn hebben blootgestaan.

Hieruit zien wij hoe zeer de gevoelens verdeeld zijn omtrent den eersten aanleg van dijken. Het is ook volstrekt met geen zekerheid te zeggen, wanneer de dijken hier gelegd zijn. Waarschijnlijk is het wel, dat onze voorouders hier reeds zeer vroeg meê zijn begonnen. Hoe toch hebben zij dezen lagen en moerassigen grond kunnen bewonen, zonder tegen het water beschermd te zijn? Het is waar, in de eerste tijden, toen het Noorden nog door een wijd uitgestrekte rij duinen beschermd werd, en de Zuiderzee nog niet bestond, hebben zij minder van het water te lijden gehad dan later. Maar daarentegen bestond de Middclzee, en ook met deze hebben zij veel te strijden gehad. Waarheen hebben zij moeten vlugten bij opkomende vloedcn? In den zomer, luidt het antwoord, waren de terpen de toevlugtsoorden.

's Winters echter trokken zij met have en goed naar de hooger gelegen woudstreken.

Het is wel waarschijnlijk, dat onze voorouders zich in de eerste tijden 's winters naar deze woudstreken hebben begeven. Door de vruchtbaarheid van den grond uitgelokt, kwamen ze alleen des zomers in de noordelijkste streken, om de landen te bebouwen, en hun vee er te weiden. Zij hebben er terpen opgeworpen, om zich bij vloed en te kunnen bergen. Daar des winters de stormen en vloed veel heviger waren, trokken ze naar hoogere streken, en hiervoor behoefden ze niet ver te gaan.

Dit is echter zeker geheel in den beginne geweest. Wel spoedig zullen ze er naar gestreefd hebben, om eene vaste woonplaats in die noordelijke streken te vinden, en dit konden zij niet zonder dijken.

Het is natuurlijk, dat ook de landerijen, als ze gansche winters onder water stonden, niet beter werden, en daarom vooral zullen ze spoedig dijken gemaakt hebben.

Ook wordt er vroeg reeds gewag gemaakt van groote overstromingen en watervloeden.

Waarom toch wordt dit altijd gedaan?

Hadden zij geen dijken gehad, dan zou dit een alledaagsch verschijnsel geweest zijn.

Waarschijnlijk is alzoo het gevoelen van Dr. Westerhoff ¹⁾, dat onze voorouders al vroeg begonnen zijn dijken te leggen, maar dat de tijd wanneer, niet juist te bepalen is.

Wij zullen ons niet verder wagen in gissingen omtrent het tijdstip, waarop men begonnen is dijken te leggen. Volstrekt geen zekerheid kan men in de eerste eeuwen onzer jaartelling erlangen omtrent het al of niet bestaan van dijken in Friesland. Men zal zich wel altijd tot gissingen moeten blijven bepalen.

Meerdere zekerheid krijgen wij, wanneer wij de oude Friesche Wetten open slaan. Hierin treffen wij verschillende bepalingen aan, die op dijken betrekking hebben.

Zoo vinden wij in het Jus Municipale Frisonum de navolgende bepalingen:

Dio tioende kest is: Dat dae Fresen ne thoren nene hereferd fire fara den aester ti der Wisere ende wester ti dae Fle suder naet firra,

¹⁾ Dr. R. WESTERHOFF, Twee hoofdstukken uit de Geschiedenis van ons dijkwezen Groningen 1865.

dan se aen jounde weer komma moghe omdat hia hiara land werria schelleth jens den noerdhera ende jens dat hef behalda schelleth. Dae baed di koning Kaerl, dat se ferra fara wilde, aester ti Iddesekere, ende wester ti der Singfalle. Dae behilden 't dae hoede weer den koning dat hit hemmen di koning Kaerle joed, dat hia nu firra ne thoren fara, den aester ti der Wisere ende wester toe dae Fle. ¹⁾

Hieruit zien wij, dat de Friezen met het leger niet verder behoeven te trekken dan oostelijk tot aan de Wezer en westelijk tot aan het Flie en zuidelijk niet verder, dan, dat zij des avonds terug kunnen komen om, hun land te beschermen tegen de Noormannen, en te behouden *tegen de zee*.

Toen gebod koning Karel, dat zij verder moesten trekken, oostelijk tot aan Hiddesakker en westelijk tot aan Sincfal, maar zij verkregen echter van hem, dat zij niet verder behoeften te trekken dan oostelijk tot aan de Wezer en westelijk tot aan het Flie.

¹⁾ Oude Friesehe Wetten uitgegeven door het Friesch genootschap. Leeuw. Suringer 1851 dl. II pag. 75.

Dit laatste gedeelte leert ons, dat dit al een zeer oude bepaling is. Zij moet al vóór Karel den Groote bestaan hebben, daar deze vorst hier verandering in wilde brengen.

Het eerste gedeelte leert ons, dat de Friezen al vroeg zich tegen het water hebben verdedigd. Hier wordt wel niet gezegd, dat zij dit door middel van dijken deden, maar het ligt er toch in opgesloten. De woorden „omdat hia hiara land jens dat hef behalda schelleth” zouden geen beteekenis hebben, zoo zij alleen terpen hadden en geene dijken. Indien zij alleen terpen bezaten dan konden zij veilig verder te velde trekken, daar zij hun land dan toch niet tegen de zee konden behouden.

Het is meer waarschijnlijk, dat zij niet verder behoefden uit te trekken dan oostelijk tot de Wezer, westelijk tot het Vlie en zuidelijk niet verder dan dat zij des avonds terug konden komen, om bij onverwachte doorbraak der dijken spoedig tegenwoordig te kunnen zijn, om die te herstellen, en alzoo het land tegen de zee te behouden.

Een nog duidelijker bepaling vinden wij in een ander artikel, dat onder Karel den Groote

is ingesteld. Het is het eerste van de 24 landregten voor de Rustringers, en komt ook in andere wetboeken voor. Het bepaalt, dat ieder zijne goederen veilig zal bezitten, behalve wanneer hij de drie volksvergaderingen niet bijwoont, tot welke hij door den koning opgeroepen is.

Dan mag men zijne goederen aanslaan, tenzij hij aantoonde ze niet te hebben kunnen bijwonen, om één van de vier wettige redenen. „Thiu tredde (nedskinnige is), thet him wind end wetir withir wirden were, and hi *dika* skalde withir thene salta se en withir thet wilde hef.”

De Friezen konden zich dus van het bijwonen der volksvergaderingen verontschuldigen, als zij bewezen, dat wind en water hen weêrhielden, en zij dijken moesten maken tegen de zoute zee.

Dat deze bepaling van Karel den Groote, is bewijst het slot van ons artikel. „Thit sint tha fiuwer nedskininga, ther hini thi fria Frisa mith biskirma skil and him thi kinig Kerl selva sette, and urief alle Frison ¹⁾.”

Deze bepalingen bewijzen, dunkt ons, voldoende,

¹⁾ O. F. W. deel I, Rustringer Regt, pag. 105.

dat hier te lande al vroeg (reeds in de 9de eeuw) dijken hebben bestaan. Daar hier in Friesland toen de Zuiderzee nog niet bestond, en het Noorden door een sterke rij duinen beschermd was tegen het water, moeten deze dijken gelegen geweest zijn om de Middellzee.

Zoo ook toonen de nog heden bestaande dijken van de Middellzee, dat er al vroeg dijken geweest zijn. „De aard der zaak brengt het mede,” zegt Minnema Buma ¹⁾, „dat tegen het geweld der Middellzee de nog heden bestaande dijken niet werden opgeworpen, toen ze reeds begon te verzanden, maar voorzeker veel vroeger, toen ze nog in volle kracht was.” En nu blijkt uit een giftbrief ²⁾ van Theodorik, Bisschop van Utrecht, van den jare 1203, dat toen reeds de Middellzee bij Scharnegoutum zoover was aangeslibd, dat de aanwas weder geschikt werd gerekend om vruchten op te leveren. Van dat tijdstip tot aan de eerste bedijking waren dus zeker wel eeuwen verlopen.

¹⁾ J. MINNEMA BUMA, Bijdrage tot de Geschiedenis van het Dijkrecht in Friesland, Leyden 1853 pag. 22.

²⁾ Men zie in VAN HEUSSEN, Historia Episcopatum Belgii foederati. Lugd., Bat. 1717, Episcopus Leovardiensis, pag. 76.

§ III. *Op wiens bevel zijn de dijken gemaakt.*

Na uitvoerig besproken te hebben *wanneer* de dijken gemaakt zijn komen wij tot een andere vraag n.l. deze, *op wiens bevel* die dijken gemaakt zijn. Ook omtrent dit punt treffen wij verschillende bepalingen in O. F. W aan ¹⁾.

De eerste bepaling: „Thet is ac londriucht: Thet wi Frisa hagon ene seburgh to stiftande, and to sterande ene geldene hop, dy um hiel Frislan leith ²⁾), bewijst dat het maken van dijken uitgegaan is van het landbestuur. Dit beval alle Friezen om een zeeburg daar te stellen en een gouden hoep om gansch Friesland te maken.

In dit art. wordt verder bepaald, hoe de dijk moet gemaakt worden „ther skil on wesa aller jerdik iwin har oron, ther thi salta se, betha thes dis an tes nachtes, to swilith” en verder „buta dike alsa felo heles londes and grenes turves, thet ter ne dik stathul mithi halda mugi; ac neth there naumet sa felo buta dike heles londes und

¹⁾ Zie Mr. PH. VAN BLOM, De alde Frische Wetten oer de sédiken, in 't licht der shiednis biskoge. Liowerd H. Kuipers 1863. pag. 31 vlg.

²⁾ O. F. W. I pag. 129.

grenes turnes, thet ter ne dik mithi halda mugi; sa hage re binna dike thritich fota turves and tritich fethma to gerse: ther skil wesa alla fennon and fili, er santa Vitus di."

De bepalingen ook die wij boven hebben, nagegaan, dat de Fries niet verder behoefde uit te trekken, dan met de ebbe uit en den vloed terug, opdat hij zijn land dagelijks kon beschermen tegen de zoute zee enz., bewijzen voldoende, dat de zorg voor de zeedijken al spoedig een voorwerp van publiek regt was.

Wij vinden verder nog vele bepalingen in de O. F. W. over de breedte van weg en berm langs den zeedijk ¹⁾, over 't vaststellen van een zekeren tijd in 't voorjaar voor 't in orde hebben van den zeedijk ²⁾, over 't vernielen en beschadigen van zeedijken ³⁾, enz.

Hieruit blijkt, dat het maken en onderhouden der zeedijken, de tijd en wijze, waarop dit moet plaats hebben, bij de wet voorschreven is, en dat het dijkwezen dus uitging van het openbaar gezag.

¹⁾ O. F. W. II bl. 128.

²⁾ O. F. W. II bl. 119.

³⁾ O. F. W. II bl. 130.

HOOFDSTUK II.

Wie waren belast met het onderhoud der zeedijken volgens
de O. F. W. van de vroegste tijden tot 1498.

Bij het beantwoorden dezer vraag moeten wij onze toevlugt nemen tot het reeds meermalen aangehaalde art. 8 van de Rustringer Regten, dat de Friezen een zeeburg moeten daarstellen, en een gouden hoep, die om geheel Friesland ligt.

Ther skil on mersa aller jerdik iwin har orin, ther thi salta se, betha thes dis an tes nachtes, to swilith" „*Ther skil thi utrosta an thi inrosta tes wigis plichtich wesa*"¹⁾ d. i. Daar zal zoowel de verst afwonende als de dichtst bijwonende dijkpligtig zijn. Hier vinden wij al dadelijk het beginsel van algemeene dijkpligtigheid.

¹⁾ O. F. W. I bl. 129.

Die algemeene dijkpligtigheid schijnt men echter zoo te moeten verstaan, door er alleen grondbezitters onder te rangschikken ¹⁾. Dit schijnen ook volgende wetsbepalingen te bevestigen, o. a. deze: „Ich banne jo *heren* alle meenlike, bi dis grieuwa banne, da i habbc joene bannena dike alsoe wrocht, twiska sinte Benedictus dy ende lettera ewinnacht, dat hi onbanplichtich sie ²⁾.” Er wordt hier met zekere achting gesproken. Ik beveel u *heeren* allen gezamenlijk, op bevel van den graaf, dat gij de u opgedragene dijk tusschen St. Benedictus dag en latere evennacht zoo gemaakt hebt, dat hij niet meer behoeft te worden opgedragen.

Onder dat woord *heeren* moet men hier niet verstaan arme lieden, die toch niets geven konden tot herstel der dijken. Men kan hier geene andere onder bedoeld hebben dan zij, die eigendommen bezaten. Deze eigendommen bestonden toen ter tijde alleen uit vee en landerijen, zoodat men hier onder *heeren* verstaan moet landbezitters.

¹⁾ Mr. PH. VAN BLOM pag. 38.

²⁾ O. F. W. dl. II pag. 119. SCHOUTEN Regt.

Hoe werd deze dijkpligtigheid geregeld?

Aanvankelijk moet men zich die voorstellen als een personele last, die op alle eigenerfden (grondbezitters) van het Go drukte. De vroegste maatschappelijke en staatsregterlijke toestand geeft hier aanleiding toe. Friesland bestond vroeger uit enkele hoven, die door den stamvader (atta) bestuurd werden. Deze hoven hebben zich later tot buurtschappen vereenigd, met een opperhof, en deze weder tot dorpen, met een rechter of hoofding tot bestuurder¹⁾. Moest er iets ten algemeene nutte uitgevoerd worden, dan werden de *mannen* d. i. eigenerfden, landbezitters, daartoe opgeroepen. Ieder moest dan in 't algemeen belang medewerken tot hetgeen er verrigt moest worden. Zoo ook ten opzichte der dijken. De bepaling in de O. F. W. „*Therskil thi utrosta an thi inrosta thes wigis plichtig wesa*” slaat ook hierop. Alle landbezitters zonder onderscheid zullen dijkpligtig zijn. Het was voorzeker lastig voor de verafwonenden, uit het zuiden naar het noorden te trekken, om eenige kleine reparatiën aan de dijken te doen, die

¹⁾ DE HAAN HETTEMA. Vrije Fries pag. 75 en vlg.

gemakkelijk door de naastbijwonenden konden verrigt worden. Daarom is het wel waarschijnlijk, dat de naastbijwonenden voortdurend toezigt op de dijken moesten houden, terwijl de overigen jaarlijks slechts éénmaal tot den dijk behoefden te komen. Voor de eersten was het dus een reële, voor de laatsten een personele last.

Zooals billijk was, moesten de kleinere grondbezitters minder tot het onderhoud bijdragen dan de grootere; wij vinden dit beschreven in het tweede deel van het Jus Municipale Frisonum § 4. Dit is riocht. „Dat dy frya Fresa moet wita, mey hoeckra meta dykes ende weys dat hi lia moeghe mit mara riochte, dan hem dy griouwa deer to banne, dat hi dat wirtse, deer hy ne moeghe ¹⁾.”

„Dit is recht, dat de frye Fries moet zweeren, met hoeveel dijk en weg hij kan volstaan, met meer recht, dan dat de Graaf hem opleggen kan, dat hij maken zal wat hij niet behoeft.”

Alle grondbezitters moesten dus, een ieder naar mate zijner bezittingen de dijken onderhouden.

¹⁾ O. F. W. II pag. 31.

Dit stelsel werd nader bevestigd door Hertog Albrecht van Beijeren. In de overeenkomst, die de Hertog in Julij 1398 met de edelen van Oostergoo en Westergoo sloot, beloofde hij, dat de Friezen voorloopig hun eignen Friesch regt zouden gebruiken ¹⁾, en in een lateren brief vindt men het onderhoud der zeedijken geregeld. Item so sullen die meente gheseten in den landen van Oostergo ende Westergo voorz alle jaren eens tot ten seekiken comen wanneer den Rechter dat orbarlick dunct wesen en de sellen also langhe daer werken, als den Rechter goed dunct wesen ende orbairlick en de daarna sal diegene den Dyc verwaren dien hy van Rechte toebehoort Pondemate Pondemate gelijk in alle hoeken van den Lande. ²⁾

Allen moeten dus éénmaal jaarlijks tot de dijken komen en daar zoo lang werken, als de regter goed vindt. *Daarna zal diegene den dijk verwaren dien hij van Rechte toebehoort.* Deze moeten dan tot het onderhoud bijdragen *Pondemate Pondemate gelijk.*

In de 15de eeuw treffen wij nog een paar bepalingen in het Charterbock aan, hoe de dijken moeten onderhouden worden, o. a. Chb. I 471.

¹⁾ Chb. I 282.

²⁾ Chb. I 286.

Verdrag tot onderhoudinge van de dijken aan 't Nieuwland bij Sneek. Chb. I 656. Verdrag over de onderhoudinge van de IJsbrechtumendijk tusschen Oosterzijl en Dijksterburen. Ook hier vinden wij algemeene dijkpligtigheid.

Hiermede zijn wij aan 't einde gekomen van 't tweede Hoofdstuk.

Wij hebben tot hiertoe onze beschouwingen uitgestrekt over geheel Friesland, daar de bepalingen, die wij over het dijkwezen hebben aangetroffen op geheel Friesland van toepassing waren, en niet goed konden geschikt worden alleen naar Oostergoo.

Dit was het geval met de O. F. W. en ook met den open brief van Hertog Albrecht van Beijeren. Verder komen in deze eeuw weinig bepalingen voor over het dijkwezen, hetwelk dan ook zeer verwaarloosd schijnt te zijn.

De vele en hevigste twisten van dien tijd tusschen de Schieringers en Vetkoopers schijnen hier veel toe bijgedragen te hebben.

Een betere tijd brak voor Friesland aan, toen in 1498 de Hertog van Saksen, den Schieringers met eene groote legermagt te hulp gekomen, het grootste gedeelte van Oostergoo met

Leeuwarden en geheel de Zevenwouden, welke streken voornamelijk door de Vetkoopers werden bewoond, onderwierp. Nuttige maatregelen werden er toen genomen, en heilzame bepalingen kwamen tot stand.

Verschillende ordonnantien werden door de Hertogen van Saksen aangaande het dijkwezen uitgevaardigd, en daar deze afzonderlijk voor Westergoo en Oostergoo zijn, kunnen wij ook hier beginnen onze verdere beschouwingen alleen tot Oostergoo te bepalen.

HOOFDSTUK III.

Wie waren belast met het onderhoud der zeedijken volgens de ordonnantiën der Saksische hertogen 1498—1515.

Wij willen dit 3de hoofdstuk beginnen met eene korte beschrijving te geven van Oostergoo's zeedijken, en ons dan verder ook tot deze dijken beperken.

Aan den oostkant beginnen Kollumerlands zeedijken te Munnikezyl en loopen van daar langs de zee tot het Dokkumerdiep. Deze dijken hadden weinig te lijden van stormen en vloedden, daar ze door een groote streek voorland werden beschermd, dat steeds door aanslibbing grooter werd, zoodat men reeds in 1529 een stuk heeft ingedijkt, en vervolgens nog eens in 1689, thans Wester en Ooster Nieuw Kruisland genaamd.

Het Dokkumerdiep, de grensscheiding tusschen Kollumerland en Oost-Dongeradeel, een tak van de Laauwerzee, stroomde eertijds door Dokkum waarschijnlijk tot aan Klaerkamp. Eerlang echter schijnt dit diep te zijn ingekort, door het verleggen van de zijl, niet ver van Dokkum, toen de Bornwerder genaamd. In 1583 werd deze zijl naar Dokkum zelf overgebracht.

Dit diep, door dijken ingesloten, stond altijd voor het zeewater open. Door de slibstoffen, die zich daarin ophoopten, werd het zeer vernauwd, en de handel voor de stad Dokkum zeer belemmerd.

Wegens de groote onkosten, die er moesten besteed worden, om de dijken in goeden staat te houden, en wegens de herhaalde slattingen, die er moesten geschieden, om het diep voor schepen bevaarbaar te houden, besloten de staten in 1725 bij Engwierum in den wijden mond tusschen Kollumerland en Oost-Dongeradeel eenen dijk met eene zeesluis te leggen.

Dit werk werd in 1729 met goed gevolg volbragt, waardoor de aan het diep gelegene Grietenijen ontheven werden van het onderhoud van 6,000 roeden zeedijks.

Langs den Zuidkant van dit diep loopen de verdere dijken van Kollumerland tot Dokkum.

Toen de Dokkumerzijl nog niet bestond, liepen van daar tot Bornwerderzijl of vroeger tot Klaerkamp Dantumadeels dijken. Aan den overkant van 't Diep, bij Bornwerderzijl, beginnen Oost-Dongeradeels dijken, en loopen langs het Dokkumerdiep tot aan de Nieuwe zijlen, en van daar tot de Paesens, de grensscheiding van Oost- en West-Dongeradeel. In dezen dijk van N. Zijlen tot de Paesens had men vroeger twee zijlen, de Oostrumer en Ezumazijl. De eerste schijnt al vroeg digt gemaakt te zijn, ongeveer in 't midden der 16de eeuw ¹⁾. Ook in deze grietenij werd een groote uitgestrektheid lands aangewonnen, door de bedijking van de Anjumer en Lioessenser polders in 1592.

De dijken van West-Dongeradcel loopen van de Paesens af, langs Wierum, tot de grenzen van Ferwerderadeel. Van de Paesens tot aan Wierum heeft deze dijk weinig voorland, en vooral het gedeelte tusschen Nes en Wierum heeft altijd veel aan 't geweld der zee blootgestaan, en te

¹⁾ Teg. Staat van Friesland I pag. 92.

lijden gehad. Niet ver van Wierum begint het voorland, hetwelk tot aan den Spaanschen paal nog onbedijkt ligt. Hier beginnen de Ternaarder polders in 1591, en de Holwerder polders in 1581 bedijkt.

De dijken van Ferwerderadeel loopen van de Holwerder polders tot de oude Bildtzijl. Weinig hebben deze dijken van het water te lijden gehad, daar zij altijd door een uitgestrekte streek voorland beschermd zijn, hetwelk nog steeds aangroeit. Hiervan werd in 1600 reeds het Nieuw Munnike Bildt, en in 1754 het gansche Noorderleeg ingedijkt ¹⁾.

Dit zijn de zeedijken, ten laste der verschillende Grietenijen komende.

Toen in 1498 Hertog Albert van Saksen kwam, beloofde hij in den Reversaal brief:

„Geloven en de onthieten wij den inwoonderen ende Landen voorsz. orbaerheyt, nuth, wolfaeren ende profyt in sluyzen, wateren, landt, sandt, *dijken* ende dammen off anders toe raemen ende naerstelich te vervolgen ²⁾.”

In 1503 werd aan deze belofte voldaan door zijnen zoon Hendrik, onder wiens regering eene

¹⁾ Zie W. EEKHOFF, Beknopte Geschiedenis van Friesland pag. 312.

²⁾ Chb. I 782.

ordonnantie op het dijkwezen tot stand kwam. Voor ieder der beide goëen werd een verschillende ordonnantie uitgevaardigd. Wij bepalen ons alleen tot die van Oostergoo, waar het dijkwezen aldus werd geregeld:

„Im eerste, sal Kolmerland met den van Achtkerspel van Jeeriksbrugge an bet to Dantmadcell dicken, Dantmadocel sullen hent op 't west van Dockum so verre die dicken strecken, den dicke maicken, Dongerdeel oesterzyden der Pasens sullen by Bauwerder zyll beginnen ende bet tot der Pasens to dicken, Dongerdeel westerzyden der der Pasens sullen van die Pasen tot Tayngarme dicken, Ferwerderdecell sullen dicken van Tayngarme tot der Leije dar norden Jaarderdeel, van Leauwerden sullen dicken van den Leije totter Scheweota Ydarderdeel sullen maeken die Leppedick ende Smaligerlandt sullen die Siedwend maicken, Hemster sullen harem Hemdick met den sluyzen dair in gelegen balden. Tzietzercksterdeel zullen opgraven die sandingen in der Murck, die stadt Leauwerden ende Leauwerderdeell, Ferwerderdeell met Holwerder sessen en de Monicke Meyers sullen die Ee graven, als dat by ouden tyden geordineert is, behaldelicken die hulpe die die andre Gritenien haer te hulpe kommen sullen, so sullen Rauwerdehem, Ydarderdeel, Tzietzercksterdeel, Dantmadeel en de Achtkerspel elck XXV roeden graven in den Ee ende Kolmerlant sullen XXXVI roeden graven in den Ee ende Smaligerlandt sal X roeden in den Ee graven, die twee Dongerdeelen sullen Werumme dycken helpen maicken, so breet ende hoech als onssen Genadigen Heere Dickgreff dat kent ende so sullen die landen, die in desen twee Deelen liggen ende geen dicken hebn, also voel footen dycks as die andren Landen die in Hemrick leggen hebben, also to verstaan dat elke

pondemate in ygelicke Grietenyen sal gelick swaer belast worden ende die fletdorpen van Forwerderdeell sullen Werumer dicken helpen slaen voer erst ende daer nae niet meerer last darvan to hebbene, Doekum ende Dantmadeel sullen die zylkolek slaen by Berrich, welck werck eynen ygelicken na groetheyt zyner goeden sal opgelegd worden ¹⁾."

Als slotbepaling voor de ordonnantie lezen wij :

Soe sal men van een ygelick enckel gulden renten op Meij naest comende twee oude Philipsen in handen der twaliff personen off te wien zij daartoe ordineren sullen, tot noeddruft der dycken, hoefden sluizen, wateringen ende andere onkosten leveren en betalen."

Uit deze ordonnantie zien wij, dat in Oostergoo het dijksonderhoud meer ten laste komt der aan zee gelegene Grietenijen, terwijl de meer binnenlands gelegene Grietenijen belast werden met het graven en onderhouden van kanalen, binnenlandsche waterkeeringen, bruggen, etc.

Vroeger was het dijksonderhoud verdeeld over alle grietenijen, onverschillig of zij ver van de zee af of er dicht bij gelegen zijn. Zoo bleef het ook in Westergoo.

In 1504 ²⁾ gaf Hertog Georg van Saksen nader bevel, om de ordonnantie uit te voeren. Hij gelast Gelmar Gosma, tot dijkgraaf in

¹⁾ Chb. II 226.

²⁾ Chb. II 239.

Oostergoo aangesteld, toe te zien, dat de dijken goed onderhouden worden, en den ingezetenen van Oostergoo beveelt hij den dijkgraaf in alles, de dijken betreffende, te gehoorzamen. Ook kwam er terzelfdertijd eene ordonnantie omtrent het maken der dijken in Oostergoo. Een ieder moet van nu af en verder zijne eigene dijken onderhouden en maken, zooals hij dat van ouds schuldig geweest is te doen ¹⁾.

Toen in 1508 de dijken erg beschadigd waren, en de verder van zee gelegenen vermeenden, niet gehouden te zijn de dijken te herstellen, maar beweerden dat deze last aan de onmiddellijk aan zee palenden kwam, heeft de Hertog bevolen dat ieder gehouden was naar mate van zijn vermogen de dijken te onderhouden ²⁾.

Door eene ordonnantie van 't volgende jaar, ging men weêr meer tot het oude stelsel terug, door den onderhoudslast over alle grietenijen te verdeelen.

Hier vinden wij eene verdeeling van de dijken over geheel Friesland.

¹⁾ Chb. II 241.

²⁾ Chb. II 266.

Oostergoo's dijken werden aldus verdeeld:

„Die dycken voerts van den nye Bilt dyck aff tot an Dongherdeelsdycken, zo veer als Ferworderdeelsdycken streckende zijn, zullen die van Ferworderadeel, met huëren cloesteren daerinne gheleghen 't zaemen opmaecken.

Die dycken van Dongherdeel sullen beyde Dongherdeelen, Holwerder sessen mede inbeslooten ghelyck opmaecken ende daer to hulpe hebben die stad Leeuwerden ende Leeuwerderadeel, Tietzercksteradeel, Achtkarspelen die onbelast zijn met andere zeedycken ende die stad Dockum, zo verre die zijn in den dycken met alle cloesteren in de voersz plaatsen ghelegen; Dantumadeel mit die stad Dockum, die in den dycken gheleghen zijn zullen 't zaemen met huere cloesteren de dycken opmaecken.

Achtkarspelen ende Colmerlandt zullen haer eyghen dycken opmaecken. Die Leppedyk ende Sydweyndt sullen Ydaerderadeel en de Schmallingerlandt opmaecken.”

Hier werden dus aan de Dongeradeelen weer eenige grietenijen toegevoegd, om hen in 't onderhouden der dijken bij te staan. Wij zullen later zien, dat aan deze ordonnantie weinig gevolg is gegeven, daar de hier genoemde grietenijen naderhand geweigerd hebben de Dongeradeelen in 't opmaken des dijks tusschen Nes en Wierum te helpen.

Voorts wordt in deze ordonnantie de wijze van onderhoud aldus bepaald:

„Het is voorts ordineert worden dat alle arbeyt van eerdtwarek aan dycken to maecken, zullen nae ghelegentheyte ende ryckheyte der personen allen ende en yegelyck

in voersz. plaetsen zulfs met haere handt opmaecken, ofte anders in heure steedt winnen ende hyren zo ghroed ende breedt den dyck maecken, als de van nooden is, na ghelegentheynt der plaetsen en de ghoedt bedencken ende verordninghe der Ghedeputeerden ende die Landzaeten, den Landtheeren hyr van nyet to reeckenen ende aff to corthen in den pacht ofte huere. Om hoofden wuyt te steecken ende anderen noetdruffticheeden ende oncosten sullen Gheestelycke ende Wordlycke renten, geen wuyt gheslooten all so well die corpora als die landen die to huyr oft pacht gaen een yeghelyck gholden ghulden rente geven veer stuyvers, to Pynsteren twee stuyvers en de toe Sanct Jacob twee stuyvers, deze veer stuyvers sullen die landheeren alleenich betaelen buiten den Ghemeenten schaede ende wordt het bevonden dat deze veer stuyvers van een yeghelicken ghulden rente nyet ghenoech zyn, die hoofden en andere voersz. mede to maecken, zo zall op yeghelyck floorenen rente meer ghestelt worden by den Gedeputeerden nae grootheynt des oenghedaens warckx ende onghemaecte hoofden ende anderen, 't welck zal oeck ghescheen buyten schaede der Ghemeenten. Syn oeck veer stuyvers to voell sullen zie by den Ghedeputeerde vermindert worden.

Alle steeden sullen yghelyck schuldich weezen aen die dycken to arbeyden als die ghemeene Landen, doch wuyt gheslooten huer steeden ende huysinghe binnen huere stadt ghelegghen die sullen nyet meer dan half gelt gheven te weten van yeghelyck gholden ghulden steedrenten oft huysrenthen twee stuyvers op te voersz. termijnen te betaelen. Dieghene die gheen landen bij huere dycken hebben, sullen die naetste landen wuyt huer zelfs buydell bestellen ¹⁾.

¹⁾ Chb. II 75.

Ieder moet dus volgens deze ordonnantie tot den dijk komen, om het aardwerk met eigene hand of bij substitutie op te maken.

Tot het slaan van hoofden en andere noodzakelijke onkosten, moesten van alle wereldlijke en geestelijke goederen 4 stuivers per floeren opgebracht worden. De steden staan gelijk met het platte land wat het aardwerk betreft, maar wat betreft het stichten van hoofden en diergelijke, hiertoe behoeften zij van de huishuren maar de helft op te brengen, dus twee stuivers per floeren.

Het opnemen der *huizen*, als onderhoudpligtig voor half geld, is iets nieuws in de dijk pligtigheid en bij deze ordonnantie voor 't eerst ingesteld. Het was ook billijk, dat deze er in werden opgenomen, daar de huizen er ook, het moge dan wat minder zijn dan de landerijen, belang bij hebben, dat de dijken in een goeden staat verkeeren.

Dit zelfde stelsel hebben de staten van Friesland, gelijk wij later zullen zien, weder aangenomen bij verordening van 1863, gemaakt tot vervanging van den dijkfloeren door het kadastraal inkomen.

Dat de verdeeling der dijken in West- en Oost-Dongeradeel spoedig (reeds in 't volgende jaar) is tot stand gebracht, kan men zien uit den staat der aanbreng in de flooreenrente.

Chb. II 278. Extract uit den aanbreng van Dongeradeel, westzijde de Paesens, alsmede dat van de kloosterlanden in dezelfde grietenijen gelegen aangegeven in den jaare 1511 en Chb. II 285. Extract uit den aanbreng van Dongeradeel Oostzijde de Paesens, als mede dat van de kloosterlanden in dezelve Grietenij gelegen.

De gebeurtenissen na 1510, de drukkende regering van Everwyn, graaf van Benthem, die in 1509 Stadhouders van Friesland was geworden, de daaropvolgende overdracht van Friesland voor eene som van 100,000 goudguldens aan Karel van Oostenrijk, Graaf van Holland, de herhaalde invallen der Gelderschen in Friesland, schijnen er veel toe meêgewerkt te hebben, dat de ordonantie van 1510 weinig werd opgevolgd, en de dijken alzoo zeer werden verwaarloosd. Met de overdracht van Friesland aan Karel van Oostenrijk, hield de regering der Saksische Hertogen op, en kunnen wij overgaan tot Hoofdstuk IV.

HOOFDSTUK IV.

**Wie waren belast met het onderhoud der dijken volgens
de verordeningen na den tijd der Saksische hertogen
tot de resolutiën van 1718?**

In 1525, 7 Febr., gaf de toenmalige Stadhouder George Schenck last aan eenige Heeren uit Oostergoo, Westergoo en Zevenwouden, om de gesteldheid der dijken, sluizen en zijlen te visiteren, en van hunne bevinding aan den stadhouder rapport te doen ¹⁾.

De stadhouder gaf dit bevel, omdat Oostergoo weigerde Westergoo in het opmaken zijner dijken bij te staan.

Oostergoo was genegen zijne dijken zoo te

¹⁾ Chb. II 485.

maken, dat Westergoo er geene schade door leed, en verlangde dat Westergoo desgelijks deed.

Westergoo echter wilde, dat de drie goöen gezamentlijk hunne dijken zouden opmaken, daar de zijne in veel minder staat waren dan die van Oostergoo.

Ook gaf de stadhouder last aan eenige Heeren, om de rekening op te nemen van zes stuivers over de Floreen, omgeslagen tot reparatie der dijken.

Reeds den 13^{den} Maart, bragten de Gedeputeerden, die de dijken in Oostergoo en Westergoo bezigtigd of geschouwd hadden, rapport uit omtrent den toestand dier dijken ¹⁾.

Volgens dit rapport verkeerren de dijken in een betreurenswaardigen toestand. Overal moeten ze gerepareerd worden, hier moeten gaten gestopt, daar de dijken hooger en breeder gemaakt worden. In Westergoo is de toestand der dijken nog slechter gesteld dan in Oostergoo. Het einde van 't rapport luidt:

„Generaliter in Oostergoe ende in Westergoe moeten alle die Grietsluyden, die in dycken gelegen sint, van stonden aen elck met haere Gemeente in 't werck treden

¹⁾ Chb. II 487.

ende besunden die waeterloeping dycken slaen, ende voerden daegelicen vloet macken.

Idem die Grietsluyden an die binnendycken.

Oock is van noeden, dat van stonden an die resten van de ses stavers op ten floorenrenten worden ingefordert, omme tot Harlingen to Wierum ende Nes to helpen ende gebruycken tot holtwerck en de anders om ende an. Concluderende begeren die Geschiede om den dycken haere onkosten betaelt te hebben, als hen luyden toegezegt is.

Die Deputeerden van Oestergoe ende Sevenwalden, die nu op ten dycken sint geweest, hebben vacceert XVI^{en} daghen op ten dycken buyten nu tegenwoordige dage van rapport.

Welck rapport gehoirt ende gelesen, mijn genadighe Heere aen den staeten van den Lande heeft doen begeeren, dat zy 'tsamen communiceeren ende handelen souden willen om een goet middel te vinden, dat de dycken eens gerepareert souden moghen worden, ende daerna onderhouden; ende so die van de Landen 'tsamen sprekende, onderlinge nyet en hebben kunnen overkomen, dan die van Oestergoe van die van Westergoe aftredende, hebben sich gehouden wye sy op ten lest gehouden Landdach deden; ende wat ondersoek, bede ende begeeren myn Genaedigen Heere te meer standen aen hen gedaen heeft, dat sy 't samen eens ende voor dese reysc de dycken souden reparieren ende opmaccken, ende heeft se myn voirn^{de} Genaedigen Heere daer toe nyet konnen ende bewillighen, nyet tegenstaende dat hij hen offerierde besegelde brieven te gheven, dat sulcx hen nyet prejudiciabel soude wesen aen hueren privilegien, noch oick naemaels tot consequentie getrocken worden, soo heeft myn Genaedigen Heere bij advys van den Raden geordineert ende verclaert van Keyzerlycke Mayesteyts wesen, 't gene der hiernaevolcht." Zie Chb. II 491.

Ten zelfden dage namen de gedeputeerden van Oostergoo aan hunne dijken te maken „alsoo dat die landen daerdoer wel bewaert ende geene schaeden lyden en sullen; ende die Binnendyksteren hebben die Buytendyksteren eens ende voor deze reyse te helpen aengenomen.”

Er worden twee dijkgraven benoemd „dewelcke zullen die thoon van de dyken doen stellen, daer alle die dycken nae advenant sullen op ghemaect worden.” De dijkgraven zullen bepalen, hoedanig de hulp voor de dijken wezen zal, en hoeveel het zal kosten. Verder wordt er bepaald, dat de verder van zee afgelegene plaatsen andere noodzakelijke werken zullen tot stand brengen ¹⁾.

De ordonnantie van Stadhouder en Raden aangaande de dijken volgde 16 Maart van 't zelfde jaar ²⁾.

„Ten eersten, dat alle dieghene die totten dyck behoiren sullen die wateringhe slaen.

Ten anderden, dat die Grietsluyden ende steden, 't selve in huere Grietenyen ende steden, sullen doen vercondighen over die kercke op ten sondagh naest comende, om op woensdagh daernae, sy in persoon myt huere luyden man by man in 't werck te treden, ende nyet daer inne te rusten voor dattet geschiet is.

Ten derden also myn Genaedighe Heere Statholden ende

¹⁾ Chb. II 490.

²⁾ Chb. II 491. Deze ordonnantie komt nog eens voor in 't Chb. II 627 van 13 Maart 1533.

Raden daghelycx groote clachte van de gemeenen Lande voorkomt, daer door veel gebreken in de dyckagien overkomt, mits dat een pondemate diewils myt dyckagien belast ende bezwaert is, ende die andere pondemate daer naest liggende onbeswaert liggen, 't welck onredelycken is, sullen daeromme sulcke pondematen, sonder last van dycken nyet blijven.

Ten vierden, dat de landen van Oestergoe ende Westergoe mytten anderen spreken, om in een ygelick ort een Overdyckgraef over die Grietsluyden ende Dyckers te ordineren ende te spreken, wat breuken ende penen sy nemen sullen mogen, t' weten nae olde ordonnancie, is de yerste schouwinghe van een roede een ort golts, die anderde oenen halven gulden, de derde eenen gulden gewoest ende die Dyckgrave die dycken op dubbelt gemaeckt.

Ten vijfsten, dat nyemant gheen sant noch ballast sal nemen noch wechvoeren van Tackezyel, noch van andere plaetsen aan die seestrand."

Het derde art. is een zeer heilzame bepaling. Hoe deze toestand ontstaan was, kunnen wij niet beslissen. Waarschijnlijk is het te wijten aan de slechte verdeeling der onderhoudpligtigheid. Men zal toen nog niet begonnen zijn de onderhoudpligtigheid van het eene stuk land op het andere te verleggen; dit is eerst het werk van lateren tijd. Hoc het ook zij, het was niet dan regtvaardig, om alle pondematen dijkpligtig te maken.

Den 26sten Mei werd er weder een Landdag

belegd, om het dijksonderhoud nader te regelen. De binnendijkers in Westergoo bieden aan een omslag over de floeren toe te staan, tot hulp voor de buitendijkers, indien Oostergoo hetzelfde wilde doen. De Staten van Oostergoo volharden echter bij hunne weigering. Zij bieden nogmaals aan hunne dijken zoo te maken, dat Westergoo er geene schade van heeft, en verzoeken den Stadhouder te willen zorgen, dat Westergoo desgelijks doe ¹).

Op dezen Landdag nemen de grietenijen Smaltingerland, Opsterland, Utingeradeel en Idaarderadeel aan, den Leppedijk en Zijdwendt, Rauwerderhem hare Hem en Kleijdijken, en Idaarderadeel hare oude dijken te maken.

Nog vier jaren moesten er verloopen, voor dat Oostergoo genegen was de buitendijkers in Westergoo te hulp te komen. Den 23sten April 1529 werd er wederom een landdag gehouden te Leeuwarden „op die materie” van de dijken.

Oostergoo weigerde eerst nog Westergoo te helpen, maar op ernstig verzoek van den Stadhouder heeft het eindelijk toegegeven. Leeu-

¹ Chb. II 497.

warderadeel met de stad Leeuwarden, Tietjerksteradeel, Ferwerderadeel, Dantumadeel, Kollumerland, Achtkarspelen, Smallingerland, Idaarderadeel, Raauwerderhem en de Holwerder zes met de dorpen, die niet belast zijn met de Wierumer dijken, hebben toegestaan van hunne flooreenrente te geven 6 stuivers op drie jaren, to weten die 2 stivers den Buytendycksteren van Westergoo te hulpe te coemen dan die andere 4 stivers te raemen tot hoofden ende paelen aldaer myn voorsz. Heere Stadholder ende die Deputeerde van Oostergoo na last ende noedruft ghoedt duncken zal."

Zoo hebben ook de Binnendijkers in Westergoo toegestaan, den Buitendijkers van hunne flooreenrente zes stuivers te geven, voor drie jaren.

De beide Dongeradeelen, behalve de Holwerder zes en cenige andere dorpen, hebben geantwoord, dat het hun niet mogelijk was iets te geven ¹⁾.

Deze beide Grietenijen schijnen genoeg met hunne eigen dijken te doen gehad te hebben. Dit blijkt nog hieruit, dat in 1525 twee Zeeuwsche dijkmeesters hier gekomen zijn, om de dijken te bezigtigen. Zij geven verslag van den

¹⁾ Chb. II 181.

toestand des dijks tusschen Ternaard en Wierum, en tevens de middelen aan de hand, waarmede die dijk het best te onderhouden is ¹⁾.

„Gesien ende gevisiteert den dyck gelegen tusschen Tennaer ende Wierom in den lande van Vrieslant, by ons Antheunis Pietersz, ende Geleyn Symonsz Meesters Dyckers in den Lande van Zeelant, in presentie van Tzydts Aluwe, Grietman in Dongerdeel voorsz. dunct ons, dat die voorsz. dyck met cleyne costen wel te houden is, te weten dat men denselven dyck eerst ende altooren sal maeken, ende brengen in alsulcken hoechte ende breedte met aerde, als die plach te weesen by tyde des Fursten van Sassen, van beneden vlack opgaende.

Ende aldaer die creke loopt, tusschen die dyck ende dat voorlandt, soude nu noode weesen te maeken vier offte vyf rysen hoofden, van den dyck nederwaerts gaende tot in de creke toe, ende dat uysterste van denselven hoofden, soude men leggen nae den oesten streckende, om te bat te benemen de schuyringe, die tot noch daer geweest is ende weer commen sal, ten waere dat men daer inne voorsie.

Alsoo den dyck aldaer gelegen, daegelycx vernyelt wordt met den waeter, commende met den noordtwester storme uyt de zee, waer goedt, dat men name goet ryet, beeter groen dan droogh, ende sprejde 't selfde buyten op ten dyck, daer de slach van den waeter comt, by manieren van matten ende op dat ryet, alsoe gespreyt weesende, soudt men leggen horden ende die met goede houten ankeren in denselven dyck vestigen, met welcke manieren den voorsz. dyck bewaert soude weesen.

Voorts zoe dunckt ons ter correctie dat van groote node

¹⁾ Chb. II 492.

soude weesen, dat men ordonneerde eenen goeden man als een Dyckgraeff, die tot allen tyden, als stormen geweest waere, hem te vynden op ten selven dyck, ende aldaer gebreck waere, 't zelfde van stonden an te doen maecken, men soude alsoo in 't eerste, een gebreck in den dyck weesende met een halven gulden maeken, dat achternae met grooten costen gemaect moet worden.

Ende alsoe men verstaect dat in deezen Lande nyemant en es, hem verstaende op desen manieren van ryswercken te maeken, zoc dunct ons, ter correctie als voeren dat men versoucken zoude yemant uyt Zeelant, die daegelycx alsoe wercken, die men hier in den Lande met cleyne costen brenghen soude ende die hier in den Lande dese manieren van doen brenghen soude tot bewaernisse van den dycken."

Jammer, dat de verstandige maatregelen, door de Zeeuwsche dijkmeesters aanbevolen, zoo weinig zijn opgevolgd. Wanneer men die maatregelen beter had opgevolgd, dan zoude het zoo nuttige en heilzame voorland behouden geweest zijn, door welks verlies de dijken on-eindig veel geleden hebben.

De ordonnantie van 1503, om *pondemate pondemate gelijk* den onderhoudslast te dragen, was in beginsel goed, maar daar ze meer naar de letter dan naar den geest werd toegepast, werkte ze slecht voor de toekomst. Ieder stuk land, onverschillig of het uitstekend of slecht, of het dicht bij of ver van de zee gelegen

was, werd naar zijne grootte, met een zeker aantal roeden dijks belast.

Het behoeft ons niet te verwonderen, dat de meesten niet meer deden, dan volstrekt noodzakelijk was, en ieder deed dit naar zijne eigene zienswijze. Hierdoor hadden de dijken veel te lijden, vooral, toen het voorland langzamerhand door den golfslag werd weggenomen. Nu moesten er kostbare palen langs de dijken geslagen worden, waardoor de onderhoudslast natuurlijk veel kostbaarder werd.

Des te zwaarder drukte nog deze last, daar het onderhoud zoo ongelijk verdeeld was.

Dit kan men o. a. zien, in 1566, uit de voorstellen van Bijzitters en Dorprechters in Westdongeradeel, betrekkelijk het toezigt op het doen van schouwingen der Dijkwerken door den Grietman, waarbij als appointement van het Hof op art. 1 werd bepaald.

„Die Dyckgenooten sullen 't dyckbouck indyden zy eenighe hebben den Grietman ter handen stellen, waer nae deselve Grietman in 't schouwen van den dycken hem sal reguleren, ende indyden sy geen dyckbouck ofte pertinent dyckbouck hebben, soe sullen die Dyckgenooten, by advys van den Grietman ende Bysitters met malcanderen ramen ende maecken een pertinent dyckbouck ende d' onbekende dycken, soe verre als 't eenichsints mogelyk is op landen wysen

die met geene dycken belast offte bezwaert zyn ende dat naer advenant van den groote van de landen ende dycken" ¹⁾).

Spoedig ondervonden onze voorouders dan ook, dat hunne dijken geenszins tegen zware stormen bestand waren. In 1570 moesten zij deze treurige bevinding opdoen, toen de Allerheilignvloed alom in de landen, aan de Noordzee gelegen, dood en verwoesting met zich voerde. In Friesland was, volgens de geschiedschrijvers, de ellende ten top gestegen. Niet het minst werd Oostergoo door deze ramp getroffen. Oosten Westdongeradeel, Nieuw Kruisland en Ferwerderadeel waren tot eene hoogte van meer dan 33 palmen overstroomd ²⁾).

Dat de dijken hierdoor geheel vernield werden, behoeft naauwelijks gezegd te worden. In Mei van 't volgende jaar, werden door den stadhouder Grave van Megen aan de Volmagten der Goöen, de dijks-contributien en Besturen, betrekkelijk het herstellen der Zeedijken over de geheele provincie, voorstellen gedaan ³⁾. Hier kwamen

¹⁾ Chb. III 669.

²⁾ J. van Leeuwen, Geschiedkundig Tafereel van den waterfloed en overstromingen in Friesland. Inleiding pag. 37.

³⁾ J. van Leeuwen Reg. op de Openbare werken pag. 1.

echter zooveel bezwaren tegen in, dat er verder geen gevolg aan is gegeven.

De Contributie (waterschap) der vijf deelen in Westergoo was het zwaarst door dezen vloed geteisterd. De kosten tot het maken harer dijken werden beraamd op eene som van *f* 300,000. De buitendijkers, geen kans ziende, deze op eigen kosten te herstellen, dienden een request in aan Alva om bijstand, waarop deze in Augustus 1571 eene voor hen gunstige beschikking nam, n.l., dat over 't gemeene land van Friesland, hebbende geen of weinig zeedijken te onderhouden, gelijkelijk omgeslagen en opgebracht zoude worden, de somma van *f* 40,000, in twee of drie termijnen; zullende 't Hof onder approlatie van Alva bepalen, *wie en hoeveel* ieder daartoe zoude contribuieren ¹⁾. Hiertegen kwam een verzoekschrift in van de Gevolmagtigden van Oostergoo, met de bezwaren, die ze er tegen hadden. Deze waren: dat Oostergoo nooit eenige gemeenschap van dijken met Westergoo had gehad; zij hebben altijd hunne eigene dijken gehad, zooals dat bepaald is bij de ordonnantie

¹⁾ J. M. Buna pag. 89.

van 1503 en waaraan zij zich altijd gehouden hebben, hoewel de Buitendijkers in Westergoo altijd groote moeite en lasten hebben aangewend, om hen mede hunne dijken te doen onderhouden, zooals blijkt uit de handelingen van de Landdagen, gehouden in de jaren 1524, 1525 en 1526.

Op ernstig verzoek van Stadhouder en Raden hebben zij eindelijk toegestaan, op den Landdag van 24 April 1529 te contribuieren van hunne gulden rente 2 stuivers, waarmede de buitendijkers verder van alle hulp afzagen. Nu hebben de Buitendijkers door *listicheyt, practyken ende behendicheyt* van zijne Majesteit verkregen, dat er eene som van 40,000 gulden zal worden omgeslagen over het gemeene land van Friesland, (hebbende geen of zeer weinige dijken te onderhouden), tot gemoetkoming in hunne kosten.

Maar hierbij hebben zij (de Buitendijkers) verzwegen, dat ook Oostergoo veel schade aan zijne zeedijken heeft geleden, en vooral wat betreft het verlies van menschen, huizen, huisraad, geld, kleinodiën, hooi, koorn en beesten. Ook hebben de Buitendijkers verzwegen, hoe vroeger eenigen van Oostergoo door de groote dijkslasten „die schuppe op ten dycken hebben gehad

ende allen hun landen verlaten, uyt oorsake van weleke syne Mayesteyt noch eene sate in Dongerdeel te Wierum genietet, en sulde noch etlycke hun landen, die met sware dycken belast zyn wel willich zyn te verlaten indien zy daermede mochten gevryt zyn." Desgelijks hebben de Buitendijkers verzwegen dat zij, die in Oostergoo niet belast zijn met het dijksonderhoud, belast zijn met zijlen, sluizen, kanalen en andere lasten die de Buitendijkers niet hebben.

Verder nog wordt er gezegd, dat de kosten, geraamd op *f* 300,000, veel te hoog zijn, en slechts ongeveer de helft bedragen.

Ten slotte verzoeken de gevolmagtigden van Oostergoo zijne Majesteit, aan den graaf van Megen en eenige andere heeren op te dragen, om het bovenstaande te onderzoeken, en zich van de waarheid van hun beweren te overtuigen. ¹⁾

Men kan uit dit stuk zien, dat Oostergoo genoeg met zich zelve te doen had, en niet meer in staat was anderen te helpen. De onderhoudslasten waren zoo zwaar, dat sommigen de spade in den dijk staken ²⁾, hiermede te kennen gevende, dat de onderhoudslast voor het land te zwaar

¹⁾ Chb. III 869.

²⁾ Verg. wogens de spa-steking, H. DE GROOT, *Inleid. tot de Holl. Rechtsgel.* B. II, Deel 5 n°. 19 en Deel 32 n°. 5.

was en zij het daarom den lande opdroegen.

De zathe, waarvan hier gesproken wordt, is gelegen tusschen Wierum en Nes, en nog heden ten dage bekend onder den naam van „*de Keizer*.” Dit is niet het eenige voorbeeld van dien aard. Er zouden nog veel meer geweest zijn, indien zij dan maar van alle lasten bevrijd waren. Voorzeker wel een bewijs, dat de onderhouds-last hier knellend drukte!

Er werd 8 November 1571 last gegeven aan den Stadhouder Grave van Megen en cenige andere heeren, om zich te informeren naar den inhoud der supplicatie van Oostergoo tegen de brieven van Octrooy aan de Buitendijkers in Westergoo verleend, en daarover te decideeren.

De supplicatie heeft weinig geholpen, daar er den 25sten Maart van 't volgende jaar aan Caspar de Robles, heer van Billy, (in plaats van den overleden graaf van Megen tot stadhouder aangesteld), last werd gegeven, om de brieven van Octrooij, aan de Buitendijkers in Westergoo gegund, te executeren en te effectueren. ¹⁾

¹⁾ Chb. III 876.

Uithoofde van de vele twisten, die er tusschen de Binnen- en Buitendijkers over het dragen van den onderhoudslast ontstaan waren, en gedurende den toenmaals in vollen gang zijnden tachtigjarigen oorlog, werden de dijken zeer verwaarloosd. Eerst moesten er nog vloed en stormen komen, om de dijken in een nog meer ontredderden toestand te brengen. Deze volgden in de jaren 1572 en 1573.

De Stadhouder en de Raden nu inziende, dat een langer talmen het land aan den ondergang blootstelde, besloten tot een afdoenden maatregel, om de partijen tot het opmaken der dijken te noodzaken. Zoo kwam er eerst eene ordonnantie tot stand voor de vijf deelen, waarnaar ieder zich bij het opmaken der dijken moest reguleren ¹⁾.

In Maart 1574 volgde er eene ordonnantie voor West Dongeradeel, opgemaakt door Anthonis del Vaille als Commissaris van den Hove en Paulus Becker, Grietman en Dijkgraaf over West-Dongeradeel, met de Volmachten van de dorpen Nes, Wierum, Hantum, Hantumhuizum en

¹⁾ Zie hierover verder J. M. Buma pag. 111 en vlg.

Raardt. Deze ordonnantie is geapprobeerd door het Hof 29 Maart 1574 ¹⁾.

Zij bevat 20 artikelen. „In den eersten, zoo zal den plaetze van den indijk bij den Grietman ofte Dyckgraeff met zijn Gecommitteerde den XXIX^{ste} dezer maent Marty in den rechte af gedricbaart worden, 's morgens tot acht ure beginnende.

Dit moet geschieden van Wierumermolen tot Jelckemahuis te Nes.

De thoon (profil) van den indijk moet hoog zijn achtien voeten.

De litzinghe (dorcering) in den vlacte opgaende tot den cap toe zal hoog zijn vijftehalf roeden.

De litzinghe (dorcering) binnendijs in den vlacte opgaende van gelycken totten cap toe sal hoog zijn twee roeden. En de cap offte cruyn van den dijk moet breed zijn anderhalf roede. 's Morgens precies ten vijf ure, op 't klokluiden van Nes of Wierum, zijn de arbeiders gehouden aan 't werk te treden, en het niet te verlaten vóór 's avonds zes uur, mede op 't klokluiden, op verbeurte van den schoftijd en acht stuivers.

¹⁾ Chb. III 967.

En zoo iemand zijn werk verzuimt, moet hij 't binnen zekeren tijd inhalen en per dag 20 stuivers boete betalen of ook kunnen Dijkgraaf of Gecommitteerden een ander in zijne plaats benoemen.

Er moet eene sloot gegraven worden binnendijks, acht roeden van den dijksvoet af. De eigenaren moeten voor elke tien roeden eene kar mede brengen met twee paarden, en een jongen als menner. Kleine perceelen moeten bij elkander gevoegd worden, en dan ook moet er voor ieder tien roeden een kar met twee paarden en een jongen als menner medegebracht worden. Een ieder zal dáár moeten arbeiden, waar de Dijkgraaf of Gecommitteerden bevelen, op boete van 20 stuivers.

De eene helft der arbeiders moet komen met crowagens, kretten en draagberrijen, en de andere helft met leppen en scheppen, zoo de Dijkgraaf of Gecommitteerden gelasten.

De indijk met den dijk ten westen van de kerk van Wierum, moet terstond met gemeener hand opgemaakt worden op zulken thoon (profil) als de Grietman of Dijkgraaf goedvindt. Wanneer de Dijkgraaf of Gecommitteerden luije en

onbekwame lieden aan 't werk vinden, kunnen zij ze terstond wegzenden, en op hunne kosten anderen in de plaats stellen. Om 't werk spoediger te doen voortgaan, zal de Dijkgraaf met de gecommiteerden aanstellen zulke Bengelmeesters en opzigters, als hij goed zal oordeelen, op kosten van de Dijkgenooten. Die deze Bengelmeesters en opzigters niet gehoorzaamt, zal door den Grietman behoorlijk gestraft worden.

De aarde en de zoden moet men binnendijks buiten den sloot weghalen. Elke gemaakte roede of halve roede dijks moet terstond met zoden belegd worden. Zoo ook moet dezelfde dijk alle jaren twee voet hooger gemaakt worden.

Ten slotte zullen alle boeten gebezigd worden ten behoeve van den dijk en den dijkgraaf. Gecommiteerden en Bengelmeesters zullen betaald worden van de om te slane penningen, zoo als door den Hove zal geordonneerd worden" ¹⁾).

Om een nog beter toezigt op den dijk en het werk te houden, werden den 24sten Julij 1574 Douwe Sierckzoon, Sybe Pyema, Frans Canter en Aebe Minnezoon als capitains, ieder over

¹⁾ Chb. III 968.

drie honderd arbeiders aangesteld. Dus moesten er 1200 arbeiders werken aan den dijk tusschen Wierum en Nes. Deze capiteins moesten echter in alles, wat Dijkgraaf en Hoplieden omtrent den dijk bevalen, gehoorzamen ¹⁾.

Drie dagen na de aanstelling der capiteins, verscheen er een provisionele ordonnantie op de te repareren dijken. Dit was een concept van den Grietman Pauwels Precker en de vier voornoemde capiteins, „stellende dezelve tot discretie van mijnheer van Billy en den voorsz. Hove, daar aff ende toe te doen ende te disponeren 't geene mijn Heeren bevinden zullen tot oirbaerheyt van den Lande toe te behooren" ²⁾.

Wij laten deze ordonnantie hier volgen met de aantekeningen door het Hof daarop gemaakt:

Art. 1. Item, dat die nyeuwe indyck bij provisie twaeleff holdvoeten hooch ende dat van den gront te rekenen, als nae het fundament van den westerhoek van den nycuwen armdyck ende alsoe die geheele dyck langhs in 't waterpas gemaect zal worden.

¹⁾ Chb. III 981.

²⁾ Chb. III 981.

Art. 2. Ende sall die litzinge (dorcering) van buyten nae die zee, vier dyckroeden breedt zijn.

Art. 3. Ende sal die cap ofte cruyn vyfftien holdtvoeten breedt zijn. (Die meeninghe van den Hove is dat die cruyn van den dijck, alhier geroert, veerthien holdvoeten breedt genoech zoude weesen.)

Art. 4. Ende sall die affstorting van binnen, twee roeden breedt scheev opgaan.

Art. 5. Item sullen alle Grondtheeren onder den nyeuwen dyck begrepen op elcke vyfftien roeden (daer zij in den olden dijck hebben) gehouden weesen te houden een karre met twee peerden met een menner ende sullen die Meyers offte Landzaeten insgelyck op elcke vyfftien roeden een karre met twee peerden gehouden weesen te bestellen.

Art. 6. Item soe wanneer die Landzaeten, naedat zy twee reysen vermaent zyn ende als dan geen karren beschikken, dat in zulcken gevalle die Landtheeren, die daarvan behoirlycken eerst verwitticht zullen worden, d'selve zullen bestellen, mits refererende die Landheeren haere gerechticheyt tegen die Landzaeten.

Art. 7. Ende alsoe verre die Landtheeren

onwillich offte in gebreecke mochten weesen om haere karren, daer zy in gehouden zijn 't bestellen, zullen de capiteynen andere karren in haere plaets op dubbelde costen winnen; ende alsoe verre die Landtheren in weygeringe zyn om die selve te betaelen dat alsdan die Grietman, die selve op die landen (daer met die dycken bezwaert zyn) zall vercoepen; ende alsoe verre die landen zoe veel nyet opbrengen ofte be draegen, dat hij voerts op zijne andere goederen zal executeren; ende sullen den broecken ge-employeert worden tot profyt van den capiteyn offte capiteynen die de wercken op dubbelde costen greeckent, zullen doen maecken ende die penningen daer op te verschieten.

Art. 8. Item dat die Grietman gehouden zal wezen, alle dubbelde costen ende broecken binnen zeeckeren tijd toe executeren ende d'selve ende broecken in handen van den gheenen die daartoe in manieren als vooren gerechticht sal wezen.

Art. 9. Idem dat die capiteinen in 't begin van yder weeck uyt handen van myn Heer Anthon del Vaille zoe vele penninghen zullen moegen ontfangen, als zy voor die weeck van

doen hebben ende dat overmits de arbeysluyden van haere arbeysloen moeten leven ende tot het endt van de weeck nyct moeghen wachten; ende alsoe verre die voorsz. capiteynen als dan geen gelt en crygen dat zy alsdan die arbeysluyden sullen moegen verloft geeven.

Art. 10. Item dat mijn Heer Commissaris nyemant gheen penninningen sal geeven dan den vier capiteynen, by ordonnantie van den Grietman offte zyn Gecommitteerde, mit den voorsz. capiteynen handen onderteyckend zynde ende zullen zy luyden den commissaris voor screnen van haere ontfangen penningen goede rekeninge doen.

Art. 11. Ende alsoe verre yemant van de capiteynen om nootsaekelyckheyt hem moste absenteren offte cranckte absent bleeft, dat hy in zulcken gevalle een ander bequaam persoon in zyn plaetse zall moegen stellen, by advise van den Grietman.

Art. 12. Item dat die capiteynen een offte twee sryvers, by advys van den Grietman, zullen nemen, die steedsch by hen luyden mede aen den dyck zullen zyn ende register van hen handen daer off d'zelve betaelt zullen worden

van den penningen bij hen te ontfangen, mits dat zij bij den Grietman daerop gecödict zullen worden. ('t Hoff dunct dat elck van de capiteynen genoegh aen eenen schrijver zullen hebben.)

Art. 13. Item, dat nyemanden van den arbeytslyden ende anderen Dijkers elcanderen met woorden offte met wercken nyet zullen injurieren ofte misdoen, noch vechten ofte kijven, bij verbeurte van d'eerste reyse twintich stuyvers, den tweede reyse dubbel offte andersins bij arbitrale correctie.

Art. 14. Dat nyemant zijn werk sall verlaeten, zonder eerst twee dagen te vooren zijn capiteyn van zijn vertrecken geadverteerd te hebben bij pene als boven.

Art. 15. Item, soe wie zijn capiteyn offte andere bevelhebber neyt onderdanich is offte eenighe wederspannicheyt daertegens gebruikt sall verbeuren twee carolus guldens voor d'eerste reyse ende voor de tweede reyse dubbel ende ten derde male bij correctie arbitrale.

Art. 16. Item, dat voorts die Grietman ende vier capiteynen zullen macht hebben te moegen maecken alsulcke ordinantie ende besteck van te arbeyden, gelijk zij nae den eysch van 't

verschil, dat in de ordonnantie van 27 Maart slechts boeten gesteld worden, in deze ook arbitrale correctie.

Hiervan hebben wij tegenwoordig nog een gedenkteeken nl. dit: de plaats, waar vroeger deze straf schijnt toegepast te zijn, wordt nu nog genoemd de „*Spaansche paal*.” Het is de grens-scheiding van den ouden en den nieuwen dijk, tus-schen Ternaard en Wierum, waar de Ternaarder polders beginnen.

De verbetering der dijken werd alzoo in de jaren 1573 en 1574 met kracht doorgezet. Na dien tijd tot 1718 vinden wij weinig meldens-waardigs meer omtrent de dijken aangeteekend.

In het provisioneel reglement van Prins Wil-lem van Oranje op 't stuk van regeering in Friesland gemaakt, vinden wij in art. XX slechts eene bevestiging van den bestaanden toestand: „Roerende 't feyt van den dijkagie als naement-lijk van dijken, dammen, weggen, waeteren, sluyzen, zijlen en diergelijke, verstaat zijne Exelentie dat de Lieutenant Gouverneur ende Gedeputeerde voornoemt, hen hierinne zullen hebben te reguleren zoe als men van outs bin-nen deesen landen van Vrieslandt gewoon is,

behoudelijk nochtans, ingevalle tusschen de steden ofte eenighe Inghesctenen van den Lande eenighe questien oft geschillen uyt oersaecken voorseyt, die met vrientschap oft tusschenspreken van de goede Luyden ende Arbiters nyet en zouden connen verdraghen worden, gheraccten te rijsen, dat deselve alsdan bij den Raedt Provinciaal, bij forme van justitie zullen worden ghedecideerd." ¹⁾

In 1583 werd de Bornwerderzijl verlegd naar Dokkum, zoodat de diverse onderhoudpligtigen van het Dokkummerdiep, van nu af van het onderhoud van dat gedeelte bevrijd waren.

Deze verlegging schijnt echter niet gunstig gewerkt te hebben voor de digtbijgelegene landen. Althans het volgende jaar werd er een request door de gevolmagtigden van Dantumadeel, West-Dongeradeel en Kollumerland ingediend aan de gevolmagtigden van Oostergoo, Westergoo en Zevenwouden en de steden, representerende die staten van Vrieslant binnen Franiker, om die zijl weêr spoedig, wegens de groote schade, die supplianten daardoor hadden,

¹⁾ Chb. IV 241 art. XX.

aangaande hunne landen, daar de Dantuma- en de Bornwerderzijl nu hun water niet konden loozen, zooals vroeger, te verleggen naar Engwierum. ¹⁾ Dit werk is eerst in 1729 tot stand gekomen.

Gelijk wij vroeger gezien hebben, was het altijd de dijk tusschen Wierum en Nes, die het meest door stormen en vloedten geteisterd werd. Dit schijnt ook weer het geval geweest te zijn in den aanvang der 17de eeuw. Toen werden er groote kosten gevorderd om dien te herstellen, en in een goeden staat te brengen.

De grietenijen Lecuwarderadeel, Ferwerderadeel, Kollumerland, Oost-Dongeradeel, Achtkarspelen, Dantumadeel, Tietjerksteradeel, Idaarderadeel, Rauwerderhen en Smallingerland verklaarden niet gehouden te zijn, tot het onderhoud van dezen dijk, bij te dragen. ²⁾ Zij hadden vroeger wel eens geholpen aan dezen, maar dat gaf volstrekt geen verpligting tot voortdurend onderhoud. Zoo hadden zij vroeger ook wel de Vijf Deelen in Westergoo bijgestaan, maar dit

¹⁾ Chb. IV 456,

²⁾ Chb. V 175:

was slechts voor éénmaal. De onderhoudpligtigen des dijks van Wierum tot Nes moesten nu evenzeer Westergoo en de Zevenwouden tot hulp inroepen, daar het land van die Goëen er evenzeer door beschermd werd, als dat van Oostergoo. Ook hadden de onderhoudpligtigen, volstrekt niet te klagen, daar zij vroeger wel waren vrijgesteld van hunne bijdragen tot de oorlogskosten, ofschoon dit niet geschied was met hen die evenveel, zoo niet meer, met hunne dijken te doen hadden. Op deze gronden weigerden de overige grietenijen van Oostergoo nu te helpen.

Wij zien hieruit dat de ordonnantie van 1510 niet getrouw is nageleefd. Toen immers werden aan de Dongerdeelen, de grietenijen Leeuwarderadeel, Tietjerksteradeel en Achtkarspelen als helpers toegevoegd. En nu weigerden deze zelfde grietenijen West-Dongeradeel bijtestaan!

Na den vloed van 1715 geven de Staten last aan alle dijksgerigten, en waar die niet zijn, aan de Grietslieden der aan zee gelegene grietenijen, om de zeedijken te doen herstellen en in goeden staat te onderhouden; die te ver-

beteren, te verzwaren, en met een voldoende paalwerk te voorzien. ¹⁾

Hiermede hebben wij de voornaamste bepalingen nagegaan, die er over het dijksonderhoud van 1515—1718 voorkomen, waaruit blijkt, dat er sedert 1503 geene wezenlijke verandering in de wijze van onderhoud is gekomen, maar dat deze altijd dezelfde is gebleven.

¹⁾ Res. 16 Maart 1715.

HOOFDSTUK V.

Van de res. van 1718 tot de afschaffing der dijksfloeren
in 1863.

Daar de onderhoudslast zoo ongelijk drukte, hetwelk voornamentlijk veroorzaakt was door de slechte verdeeling der dijken, het veranderen der kostbaarheid van onderhoud in het verlies van het voorland, en door verplaatsing van de onderhoudplichtigheid van het eene stuk land op het andere, werden de dijken zeer verwaarloosd.

Toen de dijken, vooral die van Oostergoo, door den storm van 26 en 27 Dec. 1717, erg beschadigd waren, zagen de Staten eindelijk in, dat er wegens het slechte onderhoud der dijken, betere maatregelen moesten genomen worden.

Zij hebben bij Resolutiën van 7 Maart en 28 April 1718 een geheel nieuw en ander beginsel ingevoerd. Hier vinden wij niet het stelsel „*pondemate pondemate gelijk*”, het onderhoud werd niet over den landsfloreen omgeslagen, gelijk in Westergoo was geschied, maar een geheel ander stelsel treedt er voor in de plaats. Het partiël onderhoud bij hand- en spandiensten wordt opgeheven, en vervangen door eene bijdrage in geld, naar mate der behoeften van het geheel, in evenredigheid van den last, die op ieder perceel drukte.

Na den storm van 26 en 27 Dec. 1717 heeft het collegie van Gedeputeerden al spoedig order gegeven aan de officieren en gerechten der Grietenijen, welker zeedijken het meest te lijden hadden gehad, wat zij tot herstel hadden te doen. Bij resolutie van 19 Februarij 1718 zijn deze maatregelen door Gedeputeerden genomen, goedgekeurd, en wordt hun tevens gelast om verder alle mogelijke zorg te dragen, voor hetgeen bij provisie vereischt zou worden tot herstel der zeedijken. Verder wordt aan de Heeren van het Mindergetal met twee Heeren uit het collegie van Gedeputeerden opgedragen

te onderzoeken, wat in de tegenwoordige calamiteuse omstandigheden, en voor 't vervolg gedaan moet worden, tot herstel en verbetering der zeedijken, en hiervan dan aan de vergadering rapport te doen ¹⁾.

Daar de nood hoog was gestegen, en om de dijken spoedig te kunnen herstellen, verzochten de Staten van Friesland, dat het tweede bataillon van den Erfstadhouder, en het regiment van den Colonel Sixma herwaarts gezonden werd, om de zeedijken te helpen maken, welk verzoek slechts gedeeltelijk is toegestaan, daar er slechts 10 compagnien van het 2de bataillon werden gezonden. Hierin berustten de Staten echter niet, maar drongen nog meer aan op de toezending van het overige gedeelte van het bataillon en het regiment van den Colonel Sixma. „Wij laten ons, (eindigt het verzoek), hier aan ten uitersten gelegen leggen en sullen UEd. daartoe alle mogelycke officien en devoiren aanwenden, opdat wij niet genootsaakt worden op andere middelen bedagt te wesen, tot bereikinge van ons regtmatig oogmerk in desen.”

¹⁾ Res. 19 Febr. 1718.

Op het rapport van Heeren Gecommitteerden uit het Mindergetal met Gedeputeerde Staten, ingevolge resolutie commissoriaal van 19 Febr. 1718, hebben de Staten 7 Maart 1718 navolgende Resolutie genomen. Wegens de belangrijkheid van deze resolutie, en die van 28 April, waarop het geheele nieuwe stelsel rust, laten wij beide Resolutiën hier in hun geheel volgen. Die van 7 Maart luidt aldus:

Resolutie 7 Maart 1718.

Is gelezen en geëxamineert het schriftelijk Rapport van de Heeren Gecommitteerde in het minder getal, uyt kragte van Haer Ed. Mog. Resolutie Commissoriaal, in dato den 19 Februarij laatstleden; te samen met twee Heeren uyt het Collegie der Heeren Gedeputeerde; hebbende geconfereert en overwogen welke en hoedanige Middelen in 't werk gestelt, wat voorsorge zoude kunnen en behooren te worden aangewend, om de zeedijken door den laatsten storm, en overstrominge van het zoute water, gebrooken en ontramponeert, niet alleen te herstellen, maar ook inzonderheyt sodaenich te verbeteren, dat onder Godes genadigen zegen, diergelijke sware ongelukken in het toekomstende geprevenueert, en de provincie in een redelijke zeekerheyt tegen den inbreuk en overvloeijinge van het zeewater zal kunnen worden gestelt; waarop gedelibereert zijnde, hebben Haer Ed. Mog. welgemelde heeren haere Gecommitteerde voor de genomen moeyte bedankt, en is voorts conform de consideratien en voorslaegen in voorsz: Rapport gemeldt, goedgevonden en verstaan, nae her-

haelinge van het genocgen, dat Haer Ed. Mog. hebben geschept in de vigilantie, goede en getrouwe voorsorge door het Collegie der Heeren Gedeputeerden getoont en gedraegen, door het geven van heylsamen en pressanten ordres, aen die Grietenijen welker zeedijcken door de laatste soo ongeluckige inundatie het meeste gedelabreert en geruincert sijn geworden; de welgemelde Heeren Gedeputeerde te authoriseren en te gelasten, om met ten eersten een zeecken tijt te beramen en vast te stellen, binnen welke de particuliere Dijksplichtige Eygenaars gehouden zullen wezen, yder zijne zee-dijcken nae de oude voet te besteeden en op te doen maken :

hetselve vervolgens door een ernstige aanschrijvinge te injungeren en te gelasten; met authorisatie op de Dijksgerechten, om sodanige Dijcken en perceelen van dien, als binnen voorschreven bepaelde en voorgeschrevene tijt niet sullen wesen besteedt, de facto ten kosten van de naelattige te besteeden en op te doen maecken. Doch nademaal de ervarenheid zedert enigen tijt herwaerts meermaelen heeft geleert, dat voorsz. zee-dijcken van den Calibre als zij tot duslange sijn geweest, particulierlijk in de nu geïnundeerde grietenijen niet bestant genoeg sijn om aan het dagelijks toenemende geweld van het zee-water te resisteren, maar dat daartoe wel nodig soude wesen, dat voorschreven dijcken hadden de hoogte van sestien à agtien voeten boven een ordinaris getij, een behoorlijke en genoegsame breedte soo in den aanleg als op den kruijn en vervolgens een geproportioneerde en bequaeme dorspringe dat ook overal, waar sulks verijst wordt, de voorschreven Dijcken met goede Palage en suffisante kisten werden voorzien. dat mede goede sorge worden gedraegen, dat de stranden al waer se diep sijn, of dagelijks meer en meer werden, door goede haeden, van distantie tot distantie werden geconserveert; soo worden weer welgemelde Heeren Gedeputeerde wijders geauthoriseert en gelast om door

haere Gecommitteerde inspectie te doen nemen van de zee-dijcken in voorschreven geinundeerde grietenijen, nauwkeurig te doen observeren de defecten daaraan wordende bespourt, en nae gedaene rapport, de Dijks-geregtten van de plaatsen alwaar voorschreven defecten sullen wesen bevonden, te ordonneren en te verpligten om haere Dijcken te verhoogen en te verbreedden nae een profil daarvan te formeren, de hoogte regulerende nae de mate hicrvoren vermeldt, de Breedte nae proportie, de Palage en kistwerken te verbeteren en op de verijschte plaatsen goede haeden uit te zetten, voorts door gemelde haere Gecommitteerde te doen onderzoeken, off al goede en exacte sorge door de officieren en Dijks-Geregtten wordt gedragen tot voorkominge van confusie in de Dijks-Boecken, waardoor ligtelijk het onderhoud van deze of geene percelen litigieus gemaakt of verduystert en alsoo volkomen verwaerloost kon worden, en alwaer dier gelijke abuysen gevonden mogten worden tot remedieringe en wegneming van dien, te executeren de ordres door het collegie der Heeren Gedeputeerde al voor desen daar tegens, beraemt en gestelt. Gelijk mede te doen werkstellig maecten soo in Ferwerderadeel, als in Oost-Dongeradeel en andere plaatsen, door sulks applicabel moge wesen, de Resolutie door hetselfde Collegie voor eenige jaaren genomen tot voorzieninge conservatie van keegen en andere Buytenlanden, insonderheid desulke, dewelke allcen met het onderhoud der Dijcken zijn beswaart, verstaande Haer Ed. Mog. hetselve nodig te wesen alsoo te bedugten staat, dat hij verder uitstel of versuim daarvan, de voorschreven keegen en andere Voorlanden mot er tijd volkomen sullen afspoolen, en gevolglijk de Provincie, boven het verlies van s' Lands Floreen, nog gevaar loopen om met het onderhoud der voorschreven Dijcken te worden belast.

En nademael Haer Ed. Mog. geïnformeert zijn, dat verscheyde frandulente verkoppingen en alinationen van voor-

keegen en Buitenlanden worden gepleegt, soo verstaan en ordonneren hooggedachte Haer Ed. Mog. dat de voorsieninge door het collegie insgelijks daartegens gedaan stip- telijk sal worden achtervolgt; interdicerende en verbiedende wel expresse bij desen, aan alle de Eygenaars van keegen en Buytenlanden, die ook andere Landerijen in dezelfde Grietenijen hebbe leggen, om voorschreven haere keegen en Buitenlanden, apart of separaat te verkopen, verroylen of alieneren met beswaeringo van Dijk, hetzij bij uysterste wille, Donatie of andere wege onder dezelfde poene, als Haer Ed. Mog. bij Resolutie van den 11^{den} April 1716 tegens het verleggen van Florenen, in gevalle van scheuring Landen, hebben gestatueert. Dewijl ook bevonden wordt, dat de Dijcken, die ouds tijts tegen de zee zijn aangelegt geweest mitsgaders andere Binnen-Bijcken, van tijd tot tijd op voele plaatsen zijn verwaarloost en alsoe onbequaem geworden om het water te stuyten, waartoo se nogtans ten voornaamsten zijn gelecht geworden; zoo worden de Heeren Gedeputeerde mede gelast om alle Grietslieden in welker districten dier gelijke Dijcken zijn leggende aen te schrijven en te ordonneren dat sij yder in de haren te voorschreven Binnen-Dijcken sullen hebben te verhoogen en te verbreeden: En wel insonderheyt de Grietslieden van Collumerland en Acht-Carspelen ernstig te injungeren dat zij alle mogelijke vlijt aanwenden, om de Dijcken in haere Grietenijen tegens de grensen van de Provincie van Stad en Lande aanleggende te verhoogen en te verswaoren en alwaer geene mogten wesen, deselve te doen maecken tot sulcken hoogte en breedte, als vereyscht zal worden, om het indringen van het zeewater uyt hooggedachte provintie in dese te verhinderen en te stoiten.

En opdat voorschreven Haer. Ed. Mog. orders rakende het verhoogen verbreeden van de Zee-Dijcken met den aankleve van dien, nae behooren en vereysch van de groote

nood kunnen en mogen worden achtervolgt, en de Provincie alsoo onder Gods zegen, van haere totale ruine gepreserveert soo is het, dat hooggedachte Haer Ed. Mog. van een indispensable nootzaklijkheit hebben geoordeelt om uyt kragte van haere hoge magt en autoriteyt te ordoneren en te statueren gelijk geordonneert en gestatueerd wordt bij deze, dat niet alleen in de Grietenijen, welker zeedijcken tegenwoordig zijn ingespoelt, maar ook in alle andere districten alwaar sulks nog niet is geïntroduceert, het onderhoud van de zee-dijcken, zoo ten opzichte van het paal- als het aardwerk gemeen zal worden gemaakt; En dat soo eer de nu gebrokene zee-dijcken bequaemelijk herstelt en in haar oud rond sullen wesen gebracht des dat daarinne sal worden geobserveerd eene billijke proportie tusschen de dijkgenoten van yder Grietenye, naar de roed-tallen yder derselver althans incumberende en te laste komendo; welke proportie zal worden gevonden en gereguleert door den Hove Provinciaal, bij wege van arbitrage, en sonder eenige forme van proces, volgens een Instructie, daarvan nader te formeren, ook uytgesproken binnē zekeren tijt, dewelke in voorschreven Instructie zal worden bepaalt en uitgedrukt.

En nademaal het verhoogen, verbreedē en verswaren van zulk een groot aantal van zeedijcken sal wesen een swaar en wijdluftig werk, hetwelke nochtans het belang en securiteyt van de gansche Provincie vereysschen, dat met alle mogelijke spoed werde bij derhand genomen, en voltrocken, is wijders goedgevonden en verstaan dat tot facilitering daarvan een generaal opbod van manschap over den gehelen Landschappen sal worden gedaan, en uytgeschreeven om aan voorschreven zee-dijcken te helpen arbeiden en dat op sodanigen maniere als nader sal worden gereguleerd. Wordende de heeren van het minder getal gecommitteerden en versocht om benevens twee heeren uyt het collegie der heeren Gedeputeerde, te projec-

teren een Instructie, waarnaar de Heeren van den Hove in het arbitreren van de proportie, dowelcke tusschen de respective Dijksgenoten in het gemeen onderhoudt der zee-Dijcken, zal worden geobserveerd, sig sullen gedragen; alsmede te formeren een reglement, raakende het voorschreven generaal opbod van Manschap, en het ordentlijk employ desselfs.

Met wijdere authorisatie op het Collegie der heeren Gedeputeerden om een nieuwe Instructie voor de respective Dijks-gerechten te formeren, waarnaes deselve zich, als de gemeenschap der Dijcken in train sal wesen gebragt, sullen hebben te reguleren, het concept daarvan vervolgens brengende ter deliberatie van Haer Ed. Mog. om daarop te worden gedisponeert na behooren.

Aldus geresolveert op 't s' Landschapshuys den 7 Marty 1718 was geteeckent.

Voor Oostergoo B. Heringha v. Grovestins, J. Balck; voor Westergoo M. O. B. toe Schwarzenberg en Hohenslansberg, S. van Wydenbrugh; voor de Zevenwolden M. v. Scheltinga, voor de Steden Anne Hobbes de Boer, J. A. v. Schurman.

Den 11^{den} Maart werd door de Staten aan Gedeputeerden gelast, wel toe te zien, dat deze resolutie werd nagekomen. Zij moesten de Officieren aanschrijven, om het onderhoud der zee-dijcken in die Grietenijen, waar dit tot nog toe het geval niet was, gemeen te maken, en de ingezetenen dier Grietenijen met den inhoud der resolutie bekend te maken, met bijvoeging, dat dit de ernstige en onveranderlijke wil van Haer Ed. Mog. was, en dat het niet alleen strekte tot

nut voor die Grietenijen, maar voor het geheele land. Vervolgens moesten de ingezetenen, zoo mogelijk, onder elkander regelen de proportie, die in het onderhoud der dijken een ieder te laste zou komen. Over de geschillen die daarover tusschen hen zouden rijzen, moest door het Hof uitspraak gedaan worden.

Terzelfder tijd verzoeken de Grietslieden van Ferwerderadeel, West- en Oost-dongeradeel, Kollumerland, Achtkarspelen en Dantumadeel, daar hunne zeedijken geheel vernield en hunne landerijen door het zeewater overstroomd waren, waardoor hunne bouw- en weilanden misschien voor langen tijd onvruchtbaar waren geworden en de ingezetenen, door de kosten, die het herstel en de verhooging der dijken eischen, te gronde zouden gerigt worden, ontheffing voor den tijd van een jaar, van de betaling van 's Lands floreen.

Bij resolutie van 17 Maart hebben de Staten aan de ingezetenen van voornoemde Grietenijen dan ook voor den tijd van zes maanden sur-séance van betaling verleend ¹⁾.

Verder hebben de Staten aan de Heeren Hector

¹⁾ Te Wierum hebben geene landsfloreenen bestaan, alleen wegens het zware dijkonderhoud, dat aldaar op de landen ruste.

van Glinstra, Frans Julius Johan Heringa van Eysinga, Binnert van Heringha van Grovestins, en Albertus Aemilius Lamoral van Rengers uit Oostergoo; Sicco van Goslinga, Jacob van der Waeijen, Idzard van Sminia en Wybrandus van Boelens uit Westergoo; Bartholdus Lycklama à Nyeholt, Philip Frederik Vegilin van Claerbergen, Frederik van Sminia en Regnerus van Andringa uit de Zevenwouden; Hieronymus de Blau, Folkert Binckes, Anne Hobbes de Boer en I. Abraham van Schurman uit de steden, opgedragen om zich te informeren naar den toestand der landerijen van voornoemde Grietenijen en van de Grietenijen Leeuwarderadeel, Tietjerksteradeel en Idaarderadeel en tevens middelen te beramen, op welke wijze eenige verligting en remis van landslasten aan de eigenaars en meijers der overstroomde landen zoude kunnen en behooren te worden gegeven en hiervan ter Vergadering rapport te doen.

Den 28sten April volgt de Resolutie, waarbij, op het Rapport van de heeren in het Mindergetal met Gecommitteerden uit het Collegie, ingevolge Besluit van den 7^{den} Maart, het Hof wordt gecommitteerd en gelast, om bij wege

van arbitrage, en zonder vorm van proces, uit te vinden en te reguleren de proportie, die de dijksgenooten en de Grietenijen, alwaar het onderhoud der zeedijken, volgens opgemeld besluit, gemeen zou worden gemaakt, zoo in 't verhoogen en verzwaren dier dijken, als in het onderhoud van paal- en aardwerk, moesten in acht nemen, met verdere bepalingen dienaangaande.

Deze resolutie luidt:

Resolutie 28 April 1718.

Is gehoord en geëxamineert het rapport van de heeren Gecommitteerden in het Mindergetal met Gecommitteerden uyt het collegie der heeren Gedeputeerde uyt kragte van Haer Ed. Mog. Resolutie van den 7 Maart laastleden, hebbende geconfereerd over hetgeene, dat aan de heeren van het Hof Provinciaal voor instructie zoude kunnen en behooren te worden toegevoegd, om haar daarna te gedragen in het arbitrereren van de differenten en swarigheden, die sich omtrent het uytvinden van een reasonable proportie tusschen de Dijksgenooten van de Grietenijen, alwaer tot noch toe het onderhoud der zeedycken soo van aard- als paalwerk niet gemeen is geweest, zouden mogen opdoen. Waarop gedelibereerd zijnde is goedgevonden en verstaan, ingevolge van voren gemelde Haer Ed. Mog. Resolutie in dato den 7 Maart jongstleden, de heeren van den Hove Provinciaal te authoriseren, te committeren en te gelasten om bij wege van arbitrage en sonder ordi-

narisse forme van proces, op een billijkmatige wijze uyt te vinden en te reguleren de proportie die de Dijksgenooten in de Grietenijen, alwaar het onderhoud der zeedijken, achtervolgens meervorengemelde Haer Ed. Mog. Resolutie, gemeen sal worden gemaakt, soo in het verhoogen en verswaren der voorschreven Dijken, wanneer deselve in haar oude rond sullen wesen gebracht, als in het voorschreven gemeen onderhoudt selve, soo van paal als aardwerk, sullen moeten observeren, die proportie regulerende nae de roedtallen, yder der voorschreven Dijksgenooten althans incumberende en te laste komende, ook particuliere reflexie maakende op de meerdere of mindere expositie der Dycken aan de quade en meest beschaadigende winden, op de meerdere en mindere diepte der stranden, op de qualiteyt der palage, tot de conservatie der zeedijken moettende worden onderhouden met onderscheydt van de lengte en zwaarte van dien, gelijk meede in consideratie nemende op wat plaatsen, tot nog toe met geen palage voorzien, in het toekomende paalwerk zal moeten worden geslaagen en gehouden.

En ten opzigte van de dijken in het Dokkumer Diep; agt gevende en onderscheydende plaatsen, alwaar schorre Dycken zijn, van desulcke, die voorland hebben. En sullen welgemelde Heeren van den Hove de uytspreecke van de arbitrage in desen en voorgaande Haer Ed. Mog. Resolutie aan denselven specialijk opgedragen en gedemandeert moeten doen uyterlijk voor primo October naaststaande; ook alle Leden van welgemelden Hove, hoeft voor hoeft, daarinne voteren, sonder dat ymant derselver, onder voorwendsel van eygenbelang oft bloedverwandschap aan geinteresseerde daarvan sal mogen worden verschoont oft gereuseert. En sal copie van dezen aan meer welgemelde heeren van den Hove worden ter hand gesteld, om te strecken tot derselver naarigtinge en om zich daarnaa te gedragen.

Aldus geresolveerd op 't Landschapshuys den 28 April 1718.

Was geteeckent voor Oostergoo A. A. L. Rengers, T. Beilanus.

Voor Westergoo Arent van Haarsolte, V. van Glinstra.

Voor de Zevenwolden E. A. v. Idema.

Voor de steden H. de Blau, J. A. van Schurman.

Den 27sten September 1718 werden de scheidsregterlijke vonnissen door het Hof van Friesland uitgesproken wegens de Grietenijen Ferwerderadeel, Oost- en West-dongeradeel, Kollumerland en Dantumadeel.

Wij laten hier volgen het arbitrament wegens het onderhoud der zeedijken, door het Hof van Friesland uitgesproken den 17^{den} September 1718 voor de Grietenij Ferwerderadeel:

Gesien bij den Hove van Frieslandt bij Resolutien van de Edele Mog. Heeren Staten in dat is den 7 Martij en 28 April 1718 geauthoriseert, om uit te vinden en sonder forme van proces te arbitreren en te decideren nae welke proportie de dijkspligtige Ingesetenen van de Grietenije van Ferwerderadeel in het toekomende volgens hunne roedtallen sullen contribuieren, tot het opmaken, repareren en onderhouden der aard- en paalwerken, die in 't toekomende mogten geslagen worden van de zeedijken ingevolge eerstgemelde resolutie gemeen gemaakt, de besoignes van tauxatie in conformite van de instructie van Hooggemelde Heeren Staten geformeert, benevens de consideratien der gecommiteerden uit het dijksgerogte van voorsz. Grietenije, mitsgaders gehoort het rapport van onse gecommiteerden dewelke van gedagte dijcken oculaire inspectie

hebben genomen, soo is 't dat het voorsz. Hoff op alles rijpelijk gelet ende geconsidereert hebbende, was en 't gecene men behoorde te considereren in de name en van wegon de heerlijkheit der Landschappe van Frieslandt, arbitreert en ordonneert, dat in het opmaken, onderhouden en repareren van het aard- en paalwerk der dijcken van voorsz. Grietenije, een yder der Dykspligtige ingezetenen volgens sijn repartitie Roedtallen in het toekomende sal contribuieren, nae die proportie als hier nae in 't brede is beschreven en by een yders aandeel staat uitgedrukt.

Besoignes van Tauxatie der zeedijcken van de Grietenije van Ferwerderadeel ten overstaan van de heeren Hector Livius van Haersma, Barold Knock en Ulbe Sixma van Audla, Gecommitteerde Raden van den Hove Provinciaal met employ van Willem Loree, Balthasar Oldendorp en Sierck Nieuwenhuis gesworene landmeters tot deezen specialijk geëdicht, nae ingenomen advys en consideratien van gecomitteerden uit het respectieve Dyckgeregte, mitsgaders oculaire inspectie van Hooggemelde Heeren gecomitteerden gemaackt en bij den Hove geapproveert, aengaende de proportie, nae welke de dyckspligtige ingezetenen der voorsz. Grietenije volgens hunne roedtallen sullen contribuieren in het maken, repareren en onderhouden van het aard- en paalwerk der gemelde dijcken, waerin volgens de Instructie van de Ed. Mog. Heeren Staten deeser Provintie in aght is genomen de gesteldtheit van de dijk, derselver expositie op de winden, 't voorlandt en diepte van strand, bequaam of onbequaamheit der materye, verder off nader te bekomen, mitsgaders hetgeene verders in deezen diende te worden geconsidereert, in voegen hier nae in 't breede is beschreven en by een yders aandeel gespecificceert is:

Volgt de verdeling.

Aldus gedaen en uitgesproken in de Cancellarye binnen Leenwarden den 27 September 1718.

De overige arbitramenten zijn alle gelijk-luidend , met dit onderscheid , dat in die van Oost-dongeradeel , Kollumerland en Dantumadeel , gesproken wordt van *zee- en diepsdijken* , in die van Ferwerderadeel en West-dongeradeel alleen van *zeedijken*.

De *diepsdijken* zijn de dijken om het Dokkumerdiep gelegen.

Daar er twisten gerezen waren tusschen de ingelanden van de Anjumer- en Lioessenserpolders over het herstellen en wederopmaken hunner dijken , hebben de Staten aan de Gedeputeerden last gegeven te beproeven , de geschillen bij te leggen en hen tot het opmaken der dijken te bewegen. Zoo hun dit echter niet gelukte , werden ze gemagtigd en gelast om zoodanige order op 't maken der dijken te stellen en de tijd waar binnen dit moest geschieden , als hun goeddacht. Verder moesten de Gedeputeerden ingevolge de resolutiën der Staten van 7 en 11 Maart alle Grietslieden en bijzonder die van Westdongeradeel en Kollumerland nogmaals gelasten , om hunne zeedijken te verhoogen en te verbreedden. De Grietslieden moesten aan Gedeputeerden kennis geven , wat bij hen

dien tengevolge was gedaan. De Gedeputeerden hadden hiervan rapport te doen aan de Staten, opdat deze des noods, nadere en toereikende orders op dit stuk zouden kunnen stellen, tot nakoming van deze en vorige resolutiën ¹⁾.

In September 1718 kwam er berigt van eenige Grietslieden in bij Heeren Gedeputeerden, op de orders, die zij van Gedeputeerden omtrent het verhoogen en verzwaren van de oude zeedijken in hunne respectieve districten hadden ontvangen. Hierop hebben de Staten goed gevonden de Heeren van het Mindergetal en Gecommitteerden uit het collegie van Gedeputeerden te gelasten, om de voorschreven missive nader te onderzoeken en met de Grietslieden van West- en Oostdongeradeel en Kollummerland te overleggen, hoe de dijken het best in hunnen vorigen staat hersteld en de kosten hiervoor gevonden konden worden ²⁾.

De Heeren, gecommitteerd bij Resolutie van 17 Maart, om informaties te nemen naar den toestand der landerijen en derzelve bederf door

¹⁾ Res. 3 Aug. 1718.

²⁾ Res. 3 Sept. 1718.

het zoute water in Ferwerderadeel, West- en Oostdongeradeel, Kollumerland, Achtkarspelen, Dantumadeel en het Nieuwe Bildt hebben hiervan rapport gedaan in Sept., waarop de Staten besloten hebben die landerijen in voorschreven Grietenijen, welke zoodanig door het zoute water bedorven zijn, dat zij voor dit jaar geen gewas hadden kunnen opleveren, kwijtschelding van de volle floeren voor een jaar, en die landerijen welke minder bedorven waren, kwijtschelding van $\frac{3}{4}$ of minder gedeelte van den floeren, naarmate van haar bederf te verleenen ¹⁾.

Daar de Heeren Gedeputeerden de verschillen tusschen de ingelanden van de Anjumer- en Lioessenserpolders, niet konden bijleggen hebben zij ingevolge Resolutie der Staten van 3 Aug. 1718 de ingelanden geordonneerd, *dat de ge-projecteerde gemeenschap en proportie van dien zal stand grijpen, ingevolge hetgeen voormaals is geconvenieerd; voorts dat de middelste afsnijdingen ten westen zal worden gemaakt, welke order is goedgekeurd bij Resolutie van 3 Sept. 1718.* Ingevolge Resolutie van 3 September hebben

¹⁾ Res. 3 Sept. 1718.

de Heeren van het Mindergetal en Gecommitteerden uit het collegie van Gedeputeerden geconfereerd met de Grietslieden van West- en Oostdongeradeel, en Kollumerland en hiervan rapport gedaan. Hieruit blijkt dat de dijk in Oostdongeradeel reeds was hersteld en opgemaakt ter hoogte van den nieuwen dijk.

Voor de beide andere Grietenijen is geordonneerd, dat de oude zeedijk in West-dongeradeel en in Kollummerland de oude dijk en de Sandwielsterdijk moesten worden hersteld en gebragt in hun ouden rond. Hiervoor moest de landmeter Lorée een profil maken van de hoogte en breedte, waarnaar de voorschreven dijken zouden worden gemaakt, alsmede eene begrooting van de kosten der te doene reparatiën. Daar de oude registers niet meer voorhanden waren, kon er ook niet nagezien worden, *wien* het onderhoud der voorschreven dijken te laste kwam ¹⁾. Daar echter het herstel der dijken noodzakelijk werd vereischt voor de landen daarachter gelegen, zouden de onkosten gevonden worden in West-dongeradeel uit een omslag

¹⁾ Van Paesens tot Ternaard waren de registers behouden.

over de pondematen van de geheele Grietenije, mits daarin eenige acht geslagen wierd op de aan zee gelegene landen, met de reparatie des dijks bezwaard en op degene, die daarvan bevrijd waren.

In Kollumerland zouden de kosten insgelijks gevonden worden uit een omslag over de landen, gelegen binnen den Sandwielster en den ouden dijk, de Laauwers en de trekvaart, met inbegrip van Gerkesklooster en andere landen onder Achtcarspelen ressorterende en gelegen binnen de voorschreven grenzen, met dit onderscheid nochtans, dat degene die tot het opmaken van den Sandwielster dijk van ouds moesten contribuëren, bevrijd zouden zijn van het opmaken van den ouden zeedijk. Alles onverminderd het regt der eigenaren, die nu moeten bijdragen in de kosten, om daarvan ontheven te worden, indien de vermiste registers terug werden gevonden en alzoo wordt aangetoond, ten wiens laste het onderhoud kwam. De aarde welke tot het opmaken der dijken in beide Grietenijen werd vereischt, moest genomen worden uit de landen gelegen tusschen den ouden en nieuwen zeedijk.

Twee Gecommitteerden uit het collegie der Gedeputeerden worden verder gelast na het maken van het profil en afperken der hoogte en breedte toe te zien of de geprojecteerde hoogte en breedte wel en naar behooren is genomen. Tevens moeten de Grietslieden van voorsz. Grietenijen en van Achtcarspelen een staat opmaken van de penningen tot de reparatie vereischt en van de verdeeling over de pondematen, naar de evenredigheid hierboven vermeld. De Gedeputeerden moeten hiervan verslag doen ter vergadering, die gehouden zal worden 27 September 1718.

Den 1sten October brengen de heeren Hector Livius van Haersma, Barold Knock en Ulbe Sixma van Audla, gecommitteerden uit het Hof rapport uit, dat het Hof ingevolge de resolutiën van 7 Maart en 28 April, ten overstaan van Heeren Commissarissen had doen opmaken de besoignes van taxatie der zeedijken in Ferwerderadeel, West- en Oost-dongeradeel, Kollumerland en Dantumadeel, op de verklaring van drie landmeters, daartoe speciaal beëdigd, na ingewonnen advies van Gecommitteerden uit de respectieve dijksgerechten, mitsgaders oculaire

inspectie van heeren Commissarissen aangaande de proportie, naar welke de dijkspligtige ingezetenen zouden contribuëren volgens hunne roed-tallen in het maken en onderhouden van het aard- en paalwerk der zeedijken.

Bij deze besoignes van tauxatie was vooral in acht genomen de gesteldheid van den dijk, of die blootgesteld was aan de winden, 't voorland en diepte van strand, bekwaam- of onbekwaamheid der materie, nabij of verder te bekomen enz.

Deze besoignes door het Hof geapprobeerd zijnde, was daarvan bij wege van arbitrament de uitspraak op de rol gedaan ¹⁾. Dat zij heeren Commissarissen, het voorschreven arbitrament in naam van het Hof Provinciaal aan Haar Ed. Mog. overleverden, hopende dat hiermede aan de intentie van Haar Ed. Mog. was voldaan.

Hierop hebben de Staten besloten het Hof voor den uitstekenden ijver te bedanken en ook de heeren commissarissen. Verder hebben zij de besoignes van tauxatie en het arbitrament daarover uitgesproken, goedgekeurd, bevelende een

¹⁾ Zie pag. 86.

iegelijk, die het aanging zich naar den inhoud van voorschreven uitspraak stipt te gedragen ¹⁾.

Wij vinden in het resolutieboek nog twee resolutien van denzelfden datum. Bij de eerste van deze wordt goedgekeurd hetgeen de heeren Ulbe Baron van Aylva en Hessel van Sminia, Gecommitteerden uit het collegie van heeren gedeputeerden ingevolge resolutie van September laastleden hadden verrigt omtrent het verhoogen en verzwaren van de oude zeedijken in Oost- en West-dongeradeel en Kollumerland. Voorts worden gedeputeerden bij die resolutie geauthoriseerd en gelast om te zorgen, dat de oude zeedijk in gemelde Grietenijen zoo spoedig mogelijk worde opgemaakt op den voet in voorschreven rapport gemeld, wijders de zaken zoo te besturen, dat de kosten tot voorschreven verhooging en reparatie vereischt, wierden gevonden bij wege van geldleening om op milde en draaglijke termijnen afgelost te worden.

Bij de tweede resolutie gelasten de Staten den heeren gedeputeerden, om op nieuw en voor de

¹⁾ Res. 1 October 1718.

laatste maal aanschrijving te doen aan de Grietslieden, Magistraten en Dijksgerechten, welke zich tot nog toe over het gemeenmaken der dijken niet hadden kunnen verstaan en die niet begrepen waren in het arbitrament door het Hof uitgesproken, zich binnen zekeren tijd daarover te vergelijken en de voorschreven gemeenmaking werkstellig te maken. Indien deze geschillen door de Grietslieden, Magistraten en Dijksgerechten binnen den bepaalden tijd niet zijn bijgelegd, zullen ze beslecht worden door het Hof bij wege van arbitrage, gelijk omtrent de grietenijen Ferwerderadeel, West- en Oost dongeradeel, Kollumerland en Dantumadeel is geschied.

De gedeputeerden moeten op de volgende vergadering rapport doen, wat de voorschreven grietenijen, steden en dijksgerechten hebben gedaan ¹⁾.

De instructien van 7 Maart 1718 door de gedeputeerden opgemaakt voor de dijksgerechten van Ferwerderadeel, Oost- en West-dongeradeel, Kollumerland, Achtkarspelen, Dantumadeel en de Contributie der Zevenwouden, worden bij

¹⁾ Res. 1 October 1718.

resolutie van 6 Maart 1719 door de Staten goed-gekeurd.

Deze instructiën moeten aan de respectieve dijksgerechten overgezonden worden, om zich daarnaar te regelen.

Den 7^{den} Maart brengen de heeren Ulbe baron van Aylva en Hessel van Sminia, als gecommitteerden uit het collegie van Gedeputeerden ingevolge resolutie 1 Oct. 1718, rapport uit omtrent het verhoogen en verzwaren der zeedijken in West-dongeradeel en Kollumerland en omtrent de wijze, hoe de kosten kunnen worden gevonden. De Gedeputeerden worden gelast zulke orders te stellen, dat de oude zeedijken ten spoedigste worden opgemaakt op den voet en naar het profil, daarvan gemaakt.

De kosten daartoe vereischt worden bij gemeld rapport geraamd voor West-dongeradeel op 15,000 caroli guldens en voor Kollumerland op circa 5,000 caroli guldens. Deze moeten gevonden worden bij wege van negotiatie tegen een driedubbelen interest, waarvan $\frac{1}{3}$ tot affossing van de interessen en $\frac{2}{3}$ tot affossing van het kapitaal zullen worden gebezigd.

Tot betaling van voorschreven interessen en

aflossing van het op te nemen kapitaal zal een omslag worden gemaakt over de pondematen en ieder derzelve belast worden met vier stuivers in het jaar, totdat het kapitaal zal zijn afgelost. Deze vier stuivers moeten 's jaars gedragen worden, de helft door de eigenaars en de wederhelft door de huurders der landen.

Om voorsz. negotiatie spoediger voortgang te doen hebben, worden de heeren Gedeputeerden geauthoriseerd, om het crediet van der Povincie te interponeren, en de prompte betaling der interessen en de successieve aflossing van het kapitaal te garandeeren; in dier voege als Haar Ed. Mog. tot prompte voortgang van de voorsz. negotiatie noodig en dienstig zullen oordeelen.

De heeren Gedeputeerden moeten goede order stellen op de repartitie van voorschreven vier stuivers over de pondematen, en op de onverwijldte betaling. Ten dien einde moeten de Grietslieden van West-dongeradeel en Kollumerland ten spoedigste een staat opmaken van alle de pondematen in de Grietenijen gelegen, gelijk mede de Grietman van Acht-

karspelen, van de landen in zijn district gelegen. ¹⁾

De aarde welke noodig is tot het verhoogen en verzwaren der zeedijken, moet genomen worden uit de landen liggende tusschen den ouden en nieuwen zeedijk, doch op aanwijzing van de eigenaars. ²⁾

De Anjumer en Lioessenserpolders verzoeken vrijdom van de landsfloreem, wegens de groote kosten die er vereischt worden, om den dijk op te maken. Die vrijdom wordt toegestaan bij resolutie van 27 Junij 1719 voor den tijd van vier jaren, en later nog voor den tijd van vijf jaren bij resolutien van 13 Maart 1725 en 17 Maart 1760. Zoo ook werden de polders Oost en West van het dorp Holwerd voor den tijd van zes jaren vrijgesteld van de betaling der landsfloreem bij resolutie van 31 Mei 1721, om ten spoedigste hunne dijken te kunnen herstellen.

Op verzoek van het dijksgeragt van Westdongeradcel hebben de Staten besloten, hetzelfde een opschot te verleen, als bevonden zal wor-

¹⁾ Verg. Res. 3 September 1718.

²⁾ Res. 7 Maart 1719.

den noodig te zijn tot reparatie van den ouden zeedijk van West-dongderadeel, loopende van Blijerhoek tot den Spaanschen paal, boven de penningen, die het dijksgeregt door middel van particuliere negotiatie zal hebben verkregen; mits het wedcrom te restitueren met de interessen.

Ten dien einde zal er een omslag gemaakt worden over de pondematen, die tot onderhoud van gemelden dijk moeten contribuieren en ieder derzelve belast worden met vier stuivers in 't jaar, totdat het kapitaal zal zijn afgelost ¹⁾.

Wij hebben hiermede een tal van resoluties nagegaan, waaruit blijkt hoe krachtig de Staten van Friesland weleer de zaken, het dijkwezen betreffende, hebben aangegrepen. Wij zien, dat een geheel andere wijze van onderhoud is te voorschijn getreden. Bij resolutiën van 7 Maart en 28 April 1718, waarop de geheele nieuwe regeling steunt, gelastten de Staten de gemeenmaking der algemeene zeewering in de grietenijen Ferwerderadeel, West-dongeradeel, Oost-dongeradeel, Kollumerland en Dantumadeel.

¹⁾ Res. 31 Mei 1721.

Alleen werden hiervan uitgezonderd de polderdijken van Holwerd, die in 1581, van Ternaard, die in 1591 en die van Anjum en Lioessens, die in 1592 reeds aangelegd waren en partiëel werden onderhouden ¹⁾.

De roedtallen dijks, met welks onderhoud de volgens dijkboek aangewezen vastigheden belast waren, worden door het Hof, na voorafgaande tauxatie, bij arbitramenten van 27 September 1718 in floreenen geconverteerd, welke floreenen genoemd zijn *dijksfloreenen*, ter onderscheiding van de landsfloreenen ²⁾.

De kostbaarheid van onderhoud van ieder roedental, zooals die door de landmeters was geschat, moest voortaan tot maatstaf der onderhoudpligtigheid dienen.

Die kostbaarheid van onderhoud was natuur-

¹⁾ In 1867 hebben Gedeputeerde Staten voorgesteld de Holwerder- en Ternaarderpolders met de Contributie West-dongradeel te vereenigen. De Staten hebben echter besloten nog geen bepaalde beslissing te nemen op de voorstellen van Gedeputeerden, daar er vele bezwaren van ingelanden tegen waren ingekomen, en ook, daar de plannen tot aandamming van Ameland aan den vasten wal meer kans van slagen schenen aan te bieden, waardoor de polderdijken geen zeewater meer zouden hebben te keeren.

²⁾ Zie over de floreenen J. H. F. K. VAN SWINDEREN, Over den oorsprong en de geschiedenis van de belasting op de floreenen in Friesland. Leeuw. 1861.

lijk voor het eene stuk land veel grooter dan voor het andere, daar deze dijk veel meer kosten van onderhoud vorderde dan gene. Sommige dijken werden door veel voorland beschermd, andere niet. Deze waren geheel blootgesteld aan 't geweld der winden en van het water, andere daarentegen hadden hier weinig last van.

Maar niet alleen hierdoor ontstond dat groote verschil. De dijkpligtigheid was soms van het eene stuk land op het andere verlegd.

Voor al hierdoor ontstond de groote onconvenredigheid in het getal dijksfloreenen, waarmede de verschillende landen bezwaard werden. Op het eene stuk land lagen soms vele dijksfloreenen, terwijl het daarnaast liggende onbelast was.

Desniettemin is deze wijze van onderhoud gebleven tot 1863.

Weinige resolutiën komen er na 1718 voor omtrent het onderhoud der dijken. Wij zullen deze ook, daar ze volstrekt geen verandering brengen in de wijze van onderhoud en weinig belangrijk zijn, met stilzwijgen voorbij gaan.

Met het begin der 19de eeuw treden er wetten op het dijkregt te voorschijn.

De eerste is die van 24 Februarij 1806,

houdende bepalingen omtrent een algemeen rivier- of waterregt over de rivieren en stroomen ¹⁾ in de Bataafsche Republiek, waarvan art. 10 luidt: „Indien de commissie van superintendentie oordeelen mogt, dat er aan dijken en waterkeeringen of gedeelten van dien, staande ten laste van dijkscollegiën of particulieren, verhooging, verzwaring of verbetering, behoorden te geschieden, of ook dat reeds liggende werken in art. 1 ²⁾ genoemd, behooren te worden veranderd, of geheel of gedeeltelijk te worden geamoveerd, brengt zij zulks ter kennis van het bestuur van dat departement, in hetwelk de dijken of waterkeeringen zijn gelegen, teneinde door hetzelfde de noodige orders worden gesteld, dat de, bij de commissie van superintendentie noodig geoordeelde verbeteringen, veranderingen of amotiën worden geëffectueerd; zullende de kosten daarvan worden gedragen door de zoodanige, die daarbij een onmiddelijk belang hebben”.

¹⁾ Zie Mr. W. Y. VAN HAMELSVELD, Nederlandsche Pandecten of Verzameling van Wetten, in het Koninkrijk der Nederlanden, Rotterdam bij de Wcd. J. Allart 1832 III^{de} deel bl. 116.

²⁾ Art. 1. Geene nicuwe kribben of andere waterwerken, noch ook dezulke, waardoor de aanwas van den oever en voorliggende gronden, op eenigerhande wijze, zoude kunnen bevorderd worden, zullen op of in de rivieren of stroomen worden gelegd, enz.

In 1808 is dit art. in Oost-dongeradeel toegepast tegen den wil van het Dijkbestuur. Bij Paesens heeft de Hooge regering toen een steenglooijing laten aanleggen en den dijk verzwaren. Dit was echter een veel te kostbaar werk, want slechts 652 ellen dijks kostten die Contributie *f* 120,000.

Dit werk is toen niet verder doorgezet en ook is door den Hoogen Raad, bij arrest van 6 Augustus 1844, beslist, dat hij het rivier- of waterregt van 1806 uitsluitend zijn bedoeld de groote of hoofdrievieren, die het rijk doorstroomen, zoodat art. 10 ook niet van toepassing kon zijn op dezen dijk.

Den 31sten Januarij 1810 verscheen er weder eene wet, waarbij omschreven werd de wijze, waarop, en de fondsen, waaruit voortaan de dijken zouden worden onderhouden ¹⁾.

Deze wet, bestaande uit 21 artikelen, komt kortelijk hierop neder: Alle dijken zullen voortaan door de respectieve dijksbesturen op de minst kostbare wijze worden gemaakt en onderhouden; en zulks onder het oppertoezicht van

¹⁾ Zie VAN HAMELVELD, bl. 21.

ringcommissiën ¹⁾. Alle onderhoud van dijken, door hand- of spandiensten van particuliere dijkspligtigen, wordt afgeschaft. De dijkspligtigen moeten tot een bepaald maximum in de kosten van onderhoud der dijken bijdragen. Wanneer deze bijdragen niet genoegzaam zijn, zal het meerder benoodigde gevonden worden uit eene omslag, door het dijksbestuur morgen morgensgelijke te doen over alle de landen, in den polder of district gelegen; zullende echter het beloop van dezen omslag met de bijdragen der bijzonder dijkspligtigen te zamen genomen, niet te boven gaan het derde gedeelte van het bedrag der onzuivere huurwaarde.

Wanneer deze bijdragen nog niet voldoende zijn, zullen de ringcommissiën, mogen uitschrijven eene contributie van stuivers te ponde van de verponding over alle de landen, tienden en gebouwen, zoo in de steden en dorpen. Deze bijdrage mogt ook een derde gedeelte der onzuivere huurwaarde niet overschrijden. Als al

¹⁾ Zie VAN HAMELSVELD, bl. 10 Reglement op de beheering der dijken binnen het koninkrijk. Hierbij is het koninkrijk in verschillende dijkringen verdeeld, en voor iedere dijkring eene ringcommissie ingesteld.

deze bijdragen nog niet toereikende zijn, kan de ringcommissie zich tot het Gouvernement wenden, om subsidie te vragen uit de publieke schatkist.

Deze wet schijnt echter weinig in toepassing te zijn gebragt, waarom zij dan ook is ingetrokken bij de wet van 28 April 1835 (Staatsblad N°. 9).

Het Fransch Decreet van 11 Januarij 1811 ¹⁾ hield strenge bepalingen in omtrent het onderhoud der dijken.

Art. 5. „De inkomsten der polders en zelfs de waarde van den grond wordt bij privilegie verbonden ter goedmaking van alle noodige kosten, herstel en hernieuwing der dijken”.

Art. 6. „Ingeval eenige werken, tot onderhoud van een polder benoodigd, worden veronachtzaamd, zal de rekwestmeester dezelve voor rekening van het Gouvernement doen maken.”

Art. 7. „De door het Gouvernement voor deze werken gemaakte kosten, zullen door middel van het in beslag nemen en den verkoop der vruchten worden ingevorderd.”

¹⁾ Zie VAN HAMMELVELD, III^{de} dl, pag. 26.

Wanneer de opbrengst daarvan onvoldoende was en het te kort niet binnen drie maanden werd aangezuiverd, zoude de geheele polder bij executie worden verkocht.

Deze voorschriften zijn vervangen door de wetten van 9 October 1841 (Staatsblad N°. 42) en van 12 Julij 1855 (Staatsblad N°. 102).

Ook schijnt dit decreet alleen in Zeeland, Noord-Brabant en een gedeelte van Gelderland van kracht te zijn geweest ¹⁾.

In Oostergoo zijn het de Resolutiën van 1718 geweest, waarnaar de wijze van onderhoud omtrent de dijken werd geregeld.

Vele bezwaren bestonden echter tegen dit stelsel. Toen de roedtallen dijks, met welks onderhoud de verschillende landerijen belast waren, in 1718 in dijksfloeren geconverteerd werden, had men zeker er niet aan gedacht, dat de tijdelijke last een eeuwigdurende zoude worden.

Was het vroeger al onbillijk dat het eene stuk land met dijkvakken was bezwaard, die

¹⁾ Zie Rapport der Commissie uit de Staten van Friesland, belast met het onderzoek naar de regtsverplichting van sommige waterschappen, tot daarstelling van werken in het algemeen en bijzonder waterstaatsbelang van 25 October 1855.

veel kostbaarder in onderhoud waren, dan die, welke op een geringen afstand daarvan waren gelegen, dit kon er nog door, daar deze last slechts tijdelijk was. Want hoe dikwijls geschiedde het, dat deze dijk, welke vroeger weinig of geen voorland bezat, later door een groote strook voorland werd beschermd. En hoe dikwijls kwam er niet eene verandering in de stroomrigting! Nu echter de dijksfloreenen werden ingesteld, bleef dit een altijddurende last.

De eigenaars der landerijen moesten nu jaarlijks een vaste contributie opbrengen, naarmate er meer of minder dijksfloreenen op hunne landen lagen.

Zooals ligt te begrijpen is, verschilde het getal dijksfloreenen, waarmede de onderscheidene landerijen bezwaard waren, ontzettend veel. Hoewel het voorland hier verloren ging, daar door aanslibbing grooter werd, bleef de bij te dragene contributie echter gelijk.

Men heeft in 1718 zeker gedacht, dat de kosten van onderhoud, die toen voor de verschillende dijkvakken benoodigd waren, altijd dezelfde zouden blijven. Ongelukkig de eigenaars

der landerijen, die in 1718 voor het onderhoud van kostbare dijkvakken moesten zorgen! Hunne opvolgers hebben tot 1863, niettegenstaande deze dijkvakken veel minder kosten van onderhoud vorderden, toch altijd evenveel moeten bijdragen.

Het mecrendeel der staten van Friesland de onbillijkheid van het stelsel inziende, benoemde eindelijk in 1862 eene commissie om de vraag te onderzoeken: „of het al of niet wenschelijk zij, om het floreenstelsel te verlaten en door een ander, meer met den tegenwoordigen tijd strookend, stelsel te vervangen, en, in het eerste geval, op welke wijze dan de daartoe strekkende maatregelen wettiglijk zouden behooren te worden genomen?”

Op deze vraag heeft de commissie den 25ste Junij 1863 rapport uitgebragt en die bevestigend beantwoord.

De vraag: „Hoedanig treffen wij het floreenstelsel thans aan?” beantwoordt de commissie, wat Oostergoo betreft, aldus: „En hoewel in Oostergoo een ander grondbeginsel is gevolgd, als maatstaf voor de dijksbelasting, als in Westergoo, (want daar werd het dijksonderhoud

over den landsfloeren omgeslagen ¹⁾) is die niet minder onregtvaardig. Immers de taux van 1718 had noch de hoegrootheid van het land, noch de huurwaarde, noch het getal roeden, waarmee elk perceel was belast, tot maatstaf, maar de kostbaarheid van het onderhoud van ieder tijdvak (dijkvak?). Hoe is die toestand sedert 1718 nu geheel veranderd? Verandering van stroom en aanwist of verlies van voorland heeft daarin aanmerkelijke wijzigingen teweeg gebragt. Kortom, het springt in het oog, dat de landerijen niet naar mate van het belang worden belast, en de maatstaf der belasting zoodanig is verbasterd, dat hij veeleer naar willekeur dan naar regel gelijk.

Neemt slechts tot voorbeeld het dijksfloerenkohier van Oost-dongeradeel, volgens hetwelk het dorp Anjum belast is met nagenoeg *de helft* der dijksfloerenen van de geheele gemeente, (want van de 15,000 dijksfloerenen in Oost-dongeradeel liggen er alleen 7984 op Anjum). Heeft dan Anjum alléén voor *de helft* belang bij de zeedijken in Oost-dongeradeel? Wij ontmoeten

¹⁾ Zie J. MINNEMA BUMA, t. a. p.

in Oostergoo de floreen-zaak nog veel verwarder dan in Westergoo en als een volstrekt onbruikbaren maatstaf voor eene belasting." 1)

Wij kunnen nog meer voorbeelden aanhalen, hoe ongelijk de dijksfloreenen verdeeld waren.

Zoo liggen er van de 3800 dijksfloreenen in Kollumerland 983 op Oudwoude, 80 op Augsbuurt en 1727 op Nieuwkruisland; in Westdongeradeel op Wierum en Nes ruim 2800 van de 3485 dijksfloreenen.

Slaat men de 15,000 floreenen over de 18,000 dijkpligtige pondematen van Oostdongeradeel om, dan krijgt men een gemiddelde last van ruim 23 stuivers per pondemate; terwijl in het dijksfloreen-kohier voorbeelden worden aange troffen van pondematen, die met zooveel *floreenen* belast zijn, als zij *stuivers* moesten dragen, naar het oorspronkelijk beginsel der dijkpligtigheid: *pondemate pondemate gelijk* 2).

Deze verbazende onevenredigheid bestond niet alleen door het groote verschil in kostbaarheid

1) Zie Notulen van het verhandelde in de zomervergadering der Staten van Friesland van het jaar 1863 pag. 179 en vlg.

2) Zie Provinciale Friesche Courant 1863. Iets over den oorsprong der Dijkfloreen door K.

van onderhoud, maar vooral ook door de verlegging der dijksfloreenen van het eene stuk land op het andere. Hoewel er bij art. 9 tot 18 van 's Lands ordonnantie eene boete van honderd rijksdaalders gesteld was op het verleggen van iedere floreen, schijnt dit nogtans op groote schaal plaats gehad te hebben. Altans wordt dit gemeld door Binckes ¹⁾, in zijne toelichting van dit artikel en ook kan men het zien uit de verschillende Dijksfloreenkohieren.

De Commissie kon dan ook niet anders dan toestemmend de vraag beantwoorden: „Of het wenschelijk is, om het dijksfloreenstelsel te verlaten en door een ander, meer met den tegenwoordigen tijd strookend, stelsel te vervangen?”

„Immers,” luidt het rapport „valt er een last te dragen, dan vordert regt en billijkheid eene evenredige verdeeling van dien last naarmate van het belang. Oorspronkelijk is dat met den dijklast ook altijd bedoeld, toen men dien last baseerde op het staatsfloreenstelsel, dat pastte in den tijd, waarin het werd ingevoerd; maar

¹⁾ Mr. SIMON BINCKES, Verklaaringe van 's Lands Ordonnantie pag. 127.

toen de gronden van gedaante veranderden, toen slecht land best land werd, toen poelen, moerassen en heidevelden in vruchtbare dreven en bouwlanden langzamerhand werden herschapen, alles onder bescherming van de werken ten koste der eerste floreenpligtige landen opgerigt en onderhouden, heeft men verzuimd de floreenschatting daarmede in verband te houden, en, wat oorspronkelijk regtvaardig was, is ontwaard in een schromelijke onregtvaardigheid.”

Zou het nu niet wenschelijk zijn, door die onregtvaardigheid de pen te halen en er regtvaardigheid voor in de plaats te stellen?

Zouden wij minder regtvaardig zijn en minder moed hebben dan onze voorouders, die, door de invoering van het floreenstelsel, regt en billijkheid stelden in de plaats van wanorde en willekeur?

Zouden wij thans, nu dat stelsel door gebrek aan onderhoud en vernieuwing, opgehouden heeft te beantwoorden aan het doel, — regtmatige lastverdeeling, — aarzelen, daarvoor een nieuw stelsel in het leven te roepen, dat aan de behoeften van den tegenwoordigen tijd voldoet?

Het antwoord kan niet twijfelachtig zijn”.

De Staten van Friesland met het rapport harer Commissie instemmende, dat de dijksfloeren als maatstaf van onderhoudpligtigheid niet meer een regtvaardige en billijke grondslag was, hebben in hunne wintervergadering van 1863 de dijksfloeren afgeschaft.

Het 1ste art. der verordening tot vervanging der floreenen door het kadastraal inkomen, als maatstaf van onderhoudpligtigheid en stembevoegdheid bij de waterschappen in Friesland aangenomen bij Besluit van 12 November 1863 en goedgekeurd bij Koninglijk Besluit van 2 Januarij, 1864, N°. 62 luidt aldus: „De floreen, zoowel de zoogenaamde lands- als dijksfloeren, wordt als maatstaf van onderhoudpligtigheid en stembevoegdheid afgeschaft en vervangen door het kadastraal inkomen van de gebouwde en ongebouwde eigendommen in al die waterschappen, waar tot dusver de dijkslast over de floreenen omgeslagen of het stemregt naar den floreen geregeld is”.

Dit is voorzeker een veel beter en regtvaardiger stelsel. Nu drukt de last niet meer op enkelen, zooals vroeger dit het geval was. Het

dijksonderhoud kwam toen alleen ten laste van landeigenaars en dan nog wel van enkelen. Wat ten gebruike van allen bestaat, dient op gemeene kosten onderhouden te worden.

Deze regel is al vroeg door onze voorouders in toepassing gebracht, wij vinden hem reeds in de oudste ordonnantiën omtrent het dijkregt. Later is men hier van afgedwaald, en het slechtste stelsel, dat ooit in Oostergoo heeft gegolden, is ingevoerd bij Res. van 1718, en is gedurende bijna 1½ eeuw van toepassing geweest.

Gedachtig aan dezen regel, hebben Staten van Friesland dan ook terecht de dijksfloreenen in hunne wintervergadering van 1863 afgeschaft.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several lines and is significantly faded.

STELLINGEN.

I.

De tweede pandhebber mag het pand verkoopen.

II.

Dat een soldaat geen gebruik kan maken van het Sctum Macedonianum, is niet met Puchta Pandecten § 306 te beperken op hem, die bona castrensia heeft, omdat het ander was „ein privilegium odiosum militum, welches alle wahrscheinlichkeit gegen sich habe”.

III.

Er is geene tegenstrijdigheid tusschen l 4 en l 70 D „pro socio”.

IV.

De regter mag de grondwettigheid eener wet, hare overeenstemming of haren strijd met eenige bepaling der Grondwet niet beoordeelen, noch haar

een geldig bestaan ontzeggen en hare toepassing weigeren, wanneer zij naar zijn inzien met de Grondwet strijdt.

V.

In tegenspraak met art. 263 B. W. kan hier te lande echtscheiding plaats hebben door onderlinge toestemming.

VI.

De vader kan de legitieme portie niet uit de gemeenschap, in welke zijn kind getrouwd is, uitsluiten.

VII.

De koninglijke bewilliging bij naamlooze vennootschap, volgens het W. v. K., is geheel van beteekenis ontbloot.

VIII.

Bij verzekering tegen de gevaren der zee is het beding „*op behouden varen*” ongeoorloofd.

IX.

De ambten van procureur en advocaat behooren gescheiden te zijn.

X.

De verzwaring van straf, welke ingevolge art. 404 C. P. de „agents de change et courtiers” in

Frankrijk ondergaan, geldt ook bij ons ten aanzien der makelaars.

XI.

De daad van een loontrekkenden bediende, die zich gelden of goederen toeëigent hem door of ten behoeve van zijn meester toevertrouwd, stelt niet daar diefstal in dienstbaarheid.

XII.

Tot het bestaan van poging tot opligting, is de afgifte of ter handstelling van gelden enz. noodzakelijk.

XIII.

Het papieronderzoek bij derden is niet toegelaten.

XIV.

Ten onregte worden onder de middelen tegen overbevolking gebracht: *landverhuizing en weldadigheid.*

XV.

Het ware wenschelijk, het stelsel van verpligte krijgsmacht te vervangen door dat van aanwerving van vrijwilligers.

XVI.

Bij eene nieuwe regeling van het notarisambt, is het wenschelijk, dat het beginsel van vrije con-

currentie op den voorgrond worde gesteld, behoudens waarborgen voor bekwaamheid en geschiktheid.

XVII.

Nieuw inkomende leden der Provinciale Staten stemmen niet mede over hunne *eigene*, maar behooren wel degelijk mede te stemmen over de geloofsbrieven hunner medeleden, al is het dat zij nog niet zijn toegelaten.

XVIII.

Ten onregte zegt Mr. J. H. G. Boissevain: (de Gemeentewet opgehelderd door eene aantekening enz. Arnhem 1864 pag. 17). „Het platteland, de dorpen, bezaten vóór 1795 geenerlei staatsregterlijke bevoegdheid”.

XIX.

De bijdragen, die in vele plaatsen van Friesland, door kerkvoogdijen aan het openbaar onderwijs worden gedaan, berusten op wettelijke verplichtingen; waaraan men zich niet willekeurig mag onttrekken.

XX.

Teregt hebben de Staten van Friesland, in hunne vergadering van 1863, de *dijksfloreenen* afgeschaft.